Samverkan för ökad tillgänglighet

Framtida inriktning för produktion, distribution och konsumtion av taltidningar och talböcker

Talboks- och punktskriftsbiblioteket
Taltidningsnämnden

2008/10/31

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Talboks- och punktskriftsbiblioteket och Taltidningsnämnden fick den 31 januari 2008 ett gemensamt regeringsuppdrag att utreda möjligheter till ökad samverkan mellan myndigheterna. Uppdragets syfte är att uppnå en ökad tillgänglighet samt en effektivare resursanvändning i talboks- respektive taltidningsverksamheten. Samma dag fick Taltidningsnämnden i uppdrag att analysera behovet av taltidningar utifrån en kartläggning av målgruppen samt att studera förutsättningarna för alternativa produktions-, distributions- och konsumtionstekniker med fokus på ett effektivt utnyttjande av statliga medel.

Utredningsuppdraget har resulterat i två rapporter till regeringen, dels denna för myndigheterna gemensamma rapport, dels en särskild rapport från Taltidningsnämnden om den framtida taltidningsverksamheten. Taltidningsnämnden beslutade den 30 oktober 2008 att ställa sig bakom innehållet i båda dessa rapporter.

Vi överlämnar härmed rapporten *Samverkan för ökad tillgänglighet. Framtida inriktning för produktion, distribution och konsumtion av taltidningar och talböcker*.

Stockholm den 31 oktober 2008

Roland Esaiasson
Bibliotekschef
Talboks- och punktskriftsbiblioteket

Henrik Selin
Kanslichef
Taltidningsnämnden

Innehåll

1. Uppdraget

1.1 Inledning 1
1.2 Inriktning och avgränsningar 2
1.3 Utredningsarbetet 2
1.4 Rapportens disposition 3

2. Nuläge

2.1 Verksamheten 4
2.2 Målgruppen 5
2.3 Produktion av taltidningar och talböcker 5
2.4 Distributionssystem 5
2.5 Konsumtion 6
2.6 Kostnader för tillgängliggörande 6
2.7 Problem, frågeställningar och utmaningar 7

3. Målgruppen – definition och undersökning

3.1 Inledning 8
3.2 Målgruppsdefinition 8
3.3 Målgruppsundersökning 9
3.3.1 Hur många och vilka? 9
3.3.2 Mer om målgruppen 10
3.4 Sammanfattande bedömning 13

4. Förutsättningar för samverkan

4.1 Förutsättningar för ökad samverkan inom området produktion 14
4.1.1 Inledning 14
4.1.2 Vad är utgångsmaterialet? Likheter och olikheter 14
4.1.3 Produktion av talböcker 14
4.1.4 Produktion av taltidningar 16
4.1.5 Mänskligt tal och talsyntes 17
4.1.6 Förutsättningar för ökat samarbete inom produktion mellan TTN och TPB 17
4.2 Förutsättningar för internetbaserad distribution 18
4.2.1 Målgruppens förutsättningar 18

4.2.2 Förutsättningar för internetbaserade tjänster hos gruppen IT-ovana personer 19
4.2.3 Förutsättningar för internetbaserade tjänster till IT-vana personer 23
4.2.4 Tjänsteleverantörerenas förutsättningar för internetbaserad distribution 26
4.3 Konsumtionsutrustning för internetdistribuerat material 28
4.3.1 Datorer 28
4.3.2 Mobiltelefoner 29
4.3.3 Minneskortsbaserade ljudspelare 30
4.3.4 Specialutrustning för personer med läshinder 31
4.4 Andra aktörer 34
4.4.1 Inledning 34
4.4.2 Offentliga aktörer 34
4.4.3 Intresseorganisationer m.fl. 35
4.4.4 Kommersiella aktörer 36
4.4.5 För området relevanta försöksprojekt inom landet 38
4.4.6 Internationella exempel 39

5. Slutsatser och förslag

5.1 Inledning 40
5.2 Övergripande skäl för förändring 40
5.3 En nära samverkan etableras 41
5.4 Gemensamt beslutade principer och riktlinjer för samverkan 41
5.5 Redan vidtagna åtgärder 43
5.6 Genomförande 43
5.7 Hemställan 43

Uppdraget

1

1.1 Inledning

Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB) och Taltidningsnämnden (TTN) har under en längre tid haft anledning att samverka kring gemensamma frågeställningar. Under hösten 2007 togs flera steg mot en fördjupad samverkan mellan myndigheterna, framför allt motiverad av en uppfattning att båda myndigheterna arbetar med i princip samma målgrupper, dvs. personer som på grund av någon form av läshinder har behov av särskilt tillgängliggjorda medier i form av litteratur och dagstidningar. Detta förhållande bekräftas av de målgruppsundersökningar som har genomförts i utredningsarbetet (se kapitel 3).

Som ett led i strävan att öka samverkan fick TPB och TTN den 31 januari 2008 ett gemensamt regeringsuppdrag att utreda möjligheter till effektivisering och ökad tillgänglighet. Uppdraget, som ska redovisas gemensamt senast den 31 oktober 2008, innebär att:

> ”Identifiera möjligheterna för ökad samverkan på kort och lång sikt mellan de två myndigheterna samt med andra aktörer vad gäller produktion, distribution och mottagning av ljudbaserad information i form av tidningar och litteratur. Uppdraget ska utföras i syfte att dels öka brukarvänligheten vad gäller utbudet av tidningar och litteratur i ljudbaserad form, dels uppnå ökad effektivitet i användningen av statliga medel. En förutsättningslös prövning av olika teknikers för- och nackdelar ska göras. Erfarenheter från TPB:s pågående uppdrag att utveckla ett nationellt digitalt distributionssystem för läshandikappade ska beaktas i arbetet. Uppdraget ska utföras i samverkan med andra berörda myndigheter och organisationer.”

Samma dag fick TTN ytterligare ett regeringsuppdrag, som också det ska redovisas senast den 31 oktober 2008. Uppdraget som i grunden handlar om en översyn av stora delar av taltidningsverksamheten innebär att:

> ”analysera behovet av taltidningar utifrån en kartläggning av taltidningarnas målgrupp, dels nuvarande användare, dels de potentiella användare som i dag inte nås. I uppdraget ingår att analysera förutsättningarna för att öka antalet taltidningsprenumeranter.

> med fokus på ett effektivt utnyttjande av statliga medel, analysera taltidningsverksamhetens kostnader och undersöka förutsättningarna för alternativa produktions-, distributions- och mottagningstekniker.”

Som framgår finns ett stort mått av överensstämmelse i uppdraget till TTN respektive det gemensamma uppdraget till båda myndigheterna. Båda uppdragen handlar om att nå fler användare och öka tillgängligheten i verksamheten samtidigt som arbetet ska bedrivas mer effektivt. TTN har i utredningsarbetet strävat efter att de budskap som lämnas i denna med TPB gemensamma avrapportering ska harmonisera med slutsatser och förslag i TTN:s egen rapport som lämnas samtidigt.

Frågeställningar kring framtida distribution av ljudburen information har varit föremål för ytterligare utredningsarbete, främst inom TPB. TPB fick i mars 2006 i uppdrag av Näringsdepartementet att utreda förutsättningarna för att utveckla ett nationellt digitalt distributionssystem med läshindrade som målgrupp. Utredningsarbetet har avrapporterats den 31 mars 2008 genom rapporten *Nationellt Digitalt Distributionssystem*. Utredning av nuläget och de problemformuleringar som görs i rapporten leder fram till en vision i fyra huvudpunkter:

Fotograf vänstersida: Tina Stafrén

Internetbaserad distribution möjliggör effektivisering och bättre hushållning med offentliga medel och resurser.

De digitala distributionssystemen som byggs upp för talböcker blir anpassade för självbetjäning och direkt distribution till slutanvändare som ett komplement till biblioteksförmedling.

Distributionslösning med öppen tjänstearkitektur. Olika behov hos hela målgruppen personer med läshinder kan tillfredsställas genom de distributionssystem som byggs upp – olika lösningar och servicemodeller krävs ibland på grund av skilda behov i målgruppen.

Standardisering av läsformat möjliggör en gynnsam konkurrensutsättning även på den internationella marknaden och därmed hög kvalitet på de produkter och tjänster för konsumtion och distribution som kan upphandlas i Sverige på den kommersiella marknaden.

Erfarenheter från denna rapport och dess faktabeskrivningar m.m. har utgjort underlag också för TPB:s och TTN:s gemensamma utredningsarbete.

1.2 Inriktning och avgränsningar

I regeringens uppdrag ligger att studera frågeställningar inom ett brett område, såväl produktion som distribution och konsumtion av taltidningar och talböcker. Tekniska frågor ska prövas förutsättningslöst. Huvuddelen av utredningsarbetet har ägnats åt just frågeställningar inom dessa tre områden, med särskilt fokus på distributionsfrågor. När det gäller teknisk utveckling på området har TTN och TPB kunnat dra stor nytta av det arbete som tidigare genomförts inom TPB i samband med framtagandet av rapporten ett Nationellt digitalt distributionssystem.

Frågor som i princip inte berörs i denna rapport är myndigheternas administration, bidragsgivning, upphandling, regelverk m.m. De förslag som lämnas i denna rapport kommer dock att på sikt få konsekvenser inom dessa områden, varför ett fortsatt analysarbete kommer att vara nödvändigt. Av samma skäl har det heller inte varit möjligt att beräkna kostnadseffekter av de förslag som lämnas mer än på en mycket övergripande nivå. Det blir dock naturligt att återkomma till regeringen med sådan information längre fram i arbetet med att genomföra de föreslagna förändringarna.

1.3 Utredningsarbetet

TPB och TTN har lagt stor vikt vid att genomföra utredningsarbetet i nära samverkan med organisationer och andra myndigheter ingm området. TTN har ordnat två hearingar, en med representanter för funktionshindrade och en med representanter för företag i ljudbranschen samt genomfört ett stort antal möten med enskilda organisationer. TPB har på ett liknande sätt genomfört en workshop med aktörerna på området i det utredningsarbete som föregått rapporten Nationellt digitalt distributionssystem. TPB och TTN har också haft en gemensam dialog med ett antal kommersiella företag på området i syfte att inventera teknisk utveckling, pågående utvecklingsprojekt och framtida handlingsalternativ när det gäller produktion, distribution och konsumtion av ljudbaserad information.

En gemensam arbetsgrupp bestående av myndighetschefer, mellanchefer och handläggare har planerat och genomfört utredningsarbetet.

1.4 Rapportens disposition

I kapitel 2. Nuläge presenteras i korthet en bild av dagens taltidnings- och talboksverksamhet samt de problem, frågeställningar och utmaningar som verksamheterna står inför. Kapitel 3. Målgruppen —defintion och undersökning utgör en sammanfattning av de viktigaste slutsatserna från de målgruppsundersökningar som TTN och TPB låtit genomföra. I kapitel 4. Förutsättningar för samverkan analyseras olika tekniska och andra frågeställningar i syfte att utreda förutsättningarna för framtida handlingsalternativ och för förändringar av verksamheten i riktning mot mer samverkan mellan myndigheterna samt ökad tillgänglighet och en mer effektiv användning av tillgängliga resurser. Kapitlet innehåller också en presentation av andra viktiga aktörer på området samt en genomgång av tekniska utvecklingsprojekt och försöksverksamheter.

Rapporten avslutas med kapitel 5. Slutsatser och förslag där TTN och TPB sammanfattar de viktigaste lärdomarna från utredningsarbetet och lämnar förslag på en närmare samverkan mellan myndigheterna och på de huvudsakliga principerna och riktlinjerna för denna samverkan.

Nuläge

2

I detta kapitel lämnas en översiktlig och samlad beskrivning av verksamheten inom TTN och TPB för att göra dagstidningar respektive litteratur tillgänglig för människor med läshinder. Redovisningen är kort och sammanfattande och fokuserar på de utmaningar, frågeställningar och problem som ska hanteras inom ramen för det gemensamma utredningsuppdraget.

2.1 Verksamheten

TTN beslutar om statligt stöd till dagstidningar för utgivning av talade versioner av tidningen. Nämnden svarar dessutom för utveckling och upphandling av sådana mottagare som behövs för att prenumeranter ska kunna ta del av taltidningen.

Av Sveriges knappt 170 dagstidningar ges för närvarande 98 stycken ut i taltidningsversion med hjälp av statligt stöd. 83 av dessa dagstidningar är redigerade och inlästa 90-minutersversioner av tidningen, medan 19 tidningar utkommer som talsyntestidningar, dvs. en textversion av hela tidningen som prenumeranter kan ta del av med hjälp av talsyntes. Tre tidningar använder båda teknikerna. Inlästa taltidningar distribueras i huvudsak via radiosändningar (krypterat, nattetid) men också via post (cd och kassetter) medan talsyntestidningar distribueras via mobiltelefonnät till mobiltelefoner. Konsumtion av taltidningar sker med utrustning som tillhandahålls från TTN (särskilda radiomottagare/spelare för inlästa tidningar respektive mobiltelefoner för talsyntestidningar). Det totala antalet taltidningsprenumeranter är för närvarande ca 8 600.

I den svenska talboksmodellen har TPB huvudansvar för att producera och tillgängliggöra anpassad litteratur i samarbete med landets bibliotek. TPB upphandlar produktionen från underleverantörer. Totalt produceras och förvärvas ca 4 000 nya talbokstitlar varje år, varav ca 600 med syntetiskt tal. Genom egen produktion och externa förvärv utökar TPB ständigt utbudet av anpassad litteratur. Det samlade beståndet på TPB är drygt 100 000 titlar, varav ca 63 000 är framställda i DAISY-format vilka är samlade i ett digitalt arkiv och tillgängliga för nedladdning och förmedling via landets bibliotek.

Utlån av talböcker sker i samarbete med bibliotek. Distribution av utlån till personer med läshinder sker i huvudsak på cd-rom med DAISY-formatet som skickas med post och i en ökande omfattning via internet. Konsumtion av talböcker sker normalt med DAISY-spelare med cd-rom, men är också möjlig på annan utrustning, t.ex. cd-spelare som kan läsa mp3-formatet. Det totala antalet låntagare av anpassad litteratur är för närvarande ca 45 000.

En viktig skillnad mellan TTN och TPB är organisationens omfattning och uppdrag. TTN:s kansli har två anställda i taltidningsverksamheten och har som huvuduppgift att bereda beslut om fördelning av bidrag för taltidningsproduktion samt att upphandla tekniska tjänster och konsumtionsutrustning för taltidningsändamål. Beslut om bidragsgivning fattas av taltidningsnämnden som består av åtta ledamöter samt en ordförande, som alla utses av regeringen. TPB, som är en myndighet med fullt ansvar under myndighetschefen, har ca 85 anställda och upphandlar egen produktion samt förvärvar talböcker och punktskrifter m.m. från andra producenter. TPB har fyra verksamhetsgrenar; talboks- och punkskriftsverksamheten, forskning och utveckling samt studielitteratur.

2.2 Målgruppen

TPB och TTN har valt att utgå från en gemensam bild av målgruppen människor med läshinder. TPB har genomfört en analys av målgruppen för tillgänglig litteratur, som i huvudsak är densamma också för talade versioner av dagstidningar. Analysen visar att den totala målgruppen utgör närmare sex procent av befolkningen eller mer än en halv miljon människor. De två dominerande grupperna är personer med synskada och personer med läs- och skrivsvårigheter. Båda verksamheterna betjänar också många personer med andra funktionshinder.

Både TPB och TTN är framgångsrika med att nå personer med synskada men behöver i större utsträckning nå personer med läs- och skrivsvårigheter. En utgångspunkt är att både TTN och TPB behöver än bättre utgå från användarnas behov och önskemål. Som ett led i att öka kunskap och förståelse har myndigheterna genomfört två parallella målgruppsundersökningar under 2008, en med huvudsaklig inriktning på dagens taltidningsprenumeranter och en med inriktning på talboksläsare. Materialet presenteras i kapitel 3.

2.3 Produktion av taltidningar och talböcker

Ansvaret för olika offentliga insatser för tillgängliggörande av medier för läshandikappade är fördelat på flera aktörer. Ansvaret för dagstidningar, tidskrifter, läromedel och skönlitteratur är uppdelat på fyra olika statliga aktörer; TTN, Kulturrådet, Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) och TPB. Landsting och kommuner producerar regionala och lokala taltidningar, universitet och högskolor anpassar kompletterande studiematerial och kommunala inläsningstjänster bistår enskilda individer. Teknikutveckling har gjort att gränsen mellan anpassade och vanliga medier suddats ut något, även personer utan läshinder konsumerar i dag information och underhållning som ljud.

Med ett ansvar uppdelat på flera aktörer har det historiskt vuxit fram olika system och skilda tekniska lösningar för att producera och tillgängliggöra olika medieformer. TTN och TPB kan konstatera att de skillnader i exempelvis format som finns mellan myndigheternas verksamheter har hämmat en effektiv samverkan gentemot användarna. Denna utredning syftar till att åtgärda detta genom att finna former för samverkan och gemensamma lösningar.

Frågan om att nå människor i målgruppen handlar också om innehållet, inte enbart tekniska format. I utredningsarbetet studeras också behov av förändringar av innehållet i tillgängliga medier för att bättre svara mot skilda behov och önskemål.

2.4 Distributionssystem

För dagens distribution av taltidningar och talböcker används i princip fyra olika kanaler:

1. Utlåning av talböcker via bibliotek,
2. Blindskriftsförsändelser via post av talböcker och taltidningar (såväl dagstidningar som taltidningar på landstings- och kommunal nivå),
3. Radiosändning av taltidningar samt
4. Internetbaserad distribution av talböcker och taltidningar.

Olika innehållsproducenter har valt skilda distributionsformer.

Det finns flera kommersiella aktörer inom området distribution av ljud som information och underhållning. Pilotförsök med goda resultat har genomförts med alternativ distribution av tillgängliga medier. Här öppnar sig intressanta möjligheter att använda samma teknik och samma leverantörer för såväl anpassade medier som för icke anpassade.

Utöver olikheterna i distributionsformer i sig kan också konstateras att dagens system innebär begränsningar för användarna när det gäller möjligheter att själva välja hur och när man vill ta del av taltidningar och talböcker. Ett exempel är att inlästa taltidningar som distribueras med radio endast kan tas emot inom ett visst område dit radiosändningen når. Ett annat exempel är att möjligheterna att ta emot materialet via internet när och hur man själv vill är starkt begränsade genom att alla taltidningar och talböcker ännu inte är tillgängliga på plattformar för nedladdning.

2.5 Konsumtion

När det gäller hur taltidningar och talböcker konsumeras finns en viktig skillnad mellan TTN och TPB. Talboksverksamheten i Sverige bygger på det system för behovsprövning och förskrivning av hjälpmedel som finns på syn- och hjälpmedelscentraler i landsting och kommun. TPB – och i viss utsträckning enskilda bibliotek – har endast ett mycket begränsat antal talboksspelare (DAISY) för utlåning till vissa målgrupper. Huvuddelen av landets talbokslåntagare får istället sin konsumtionsutrustning förskrivet som hjälpmedel alternativt köper den själva. Inom taltidningsverksamheten är det tvärtom TTN som central myndighet som upphandlar och förser enskilda (samtliga) prenumeranter med mottagare/spelare. Här finns alltså ingen koppling till hjälpmedelsverksamheten i övrigt.

Dessutom används olika mottagare/spelare i taltidningsverksamheten respektive talboksverksamheten. Dessa spelare bygger på olika tekniska format, vilket för TTN:s del hänger samman dels med tekniken för distribution av inlästa taltidningar (radiosändningar), dels med tekniken för talsyntestidningar. Den utrustning som används för konsumtion av taltidningar finns i dag inte till salu i handeln, medan det för talboksändamål finns ett antal versioner av t.ex. DAISY-spelare att köpa.

Det finns således ett antal olika format för anpassade medier och därmed ett antal olika tekniker för att konsumera dem. Det är i och för sig viktigt att användare har olika möjligheter med tanke på att målgruppen är så pass heterogen – för några är smidighet och mobilitet viktigast, för andra är mobilitet inte intressant medan enkelhet och tydlighet är helt nödvändigt. Men ett problem har varit att användare har behövt flera olika apparater med skilda tekniska format, t.ex. en mottagare för taltidningar och en för talböcker.

I dag finns också olika kommersiella alternativ som för vissa personer med funktionshinder är ändamålsenliga, främst mp3-formatet med en stor flora av konsumtionsutrustning att välja bland, men även de ljudböcker som använder det traditionella cd-formatet. DAISY-formatet består bl.a. av ljudfiler i mp3-format. Det innebär att DAISY kan konsumeras på valfri kommersiellt tillgänglig mp3-utrustning. Inom området i stort och inom delområdet anpassade medier sker en snabb teknikutveckling som på sikt förväntas förenkla användningen och förbilliga produktionen av utrustningen.

2.6 Kostnader för tillgängliggörande

Det statliga anslaget för taltidningsverksamheten uppgår till ca 125 mkr per år. Av dessa medel används ca 96 mkr per år för produktionsstöd till det 80-tal dagstidningar som ges ut i inläst version. Ytterligare ca 23 mkr används för distribution via post och radiosändningar medan ca 6 mkr används för produktion och distribution av 19 talsyntestidningar.
TPB:s anslag fördelas med ca 70 mkr från Kulturdepartementet och ca 30 mkr från Utbildningsdepartementet. Per verksamhetsgren fördelas kostnaderna med 38 mkr

på talboksverksamheten, 15 mkr på punkskriftsverksamheten, 9 mkr på forskning och utveckling samt 42 mkr på studielitteraturverksamheten.

Till detta ska läggas samhällets kostnader för förskrivning av DAISY-spelare som hjälpmedel för talboksläsning. Uppgifter om detta är inte beräknade i denna utredning.

2.7 Problem, frågeställningar och utmaningar

Uppdelningen av ansvaret mellan TTN och TPB kring ett arbete som riktas till i huvudsak samma målgrupp förutsätter en mycket nära samverkan såväl kring arbetet med representanter för olika grupper av funktionshindrade som i olika tekniska frågor. Huvudsyftet med denna utredning är att studera former för sådan nära samverkan, som är en förutsättning både för att nå fler användare och för att bedriva en mer effektiv verksamhet.

TTN och TPB kan konstatera att frågor kring produktion av taltidningar och talböcker, t.ex. frågan om format och standarder behöver samordnas. Denna utredning syftar till att skapa samsyn i fråga om vilka standarder och format som ska gälla i framtiden.

TTN och TPB kan konstatera att dagens distribution av taltidningar och talböcker är förknippad med relativt höga kostnader och begränsade valmöjligheter. Förutsättningarna för en övergång till alternativa distributionsformer, särskilt kommunikation via internet, ska studeras.

Produktion och distribution påverkar i sin tur på vilka sätt användarna kan ta del av taltidningar och talböcker. TTN och TPB konstaterar att talbokslåntagare och taltidningsläsare i dag använder olika utrustning för att ta del av taltidningar respektive talböcker. Det finns också begränsningar i vilken utrustning som kan användas. I denna utredning ska studeras hur frågor om standarder och format tillsammans med överväganden kring framtida distributionsformer kan skapa förutsättningar för konsumtion av både taltidningar och talböcker i samma utrustning.

Talsyntes är en kostnadseffektiv metod för att göra skriven text tillgänglig. För- och nackdelar med en ökad användning av talsyntes i produktionen av taltidningar och talböcker ska studeras.

Hjälpmedel för konsumtion av anpassade medier är som regel en fråga för hjälpmedels- och syncentraler i kommuner och landsting. Att TTN utvecklar och upphandlar särskild konsumtionsutrustning för taltidningar utgör ett undantag från denna regel. I denna utredning ska målgruppens behov och samhällets ansvar för konsumtionsutrustning för anpassade medier studeras.

Målgruppen – definition och undersökning

3

3.1 Inledning

Förutsättningarna för en ökad samverkan mellan TPB och TTN påverkas av hur de båda myndigheterna ser på målgruppen för sin verksamhet. I detta kapitel definieras inledningsvis myndigheternas gemensamma målgrupp. Därefter beskrivs vilka delar av denna teoretiska målgrupp myndigheterna når och inte når och slutligen presenteras viktiga fakta om målgruppen och befintliga talbokslåntagare/taltidningsprenumeranter .

3.2 Målgruppsdefinition

TPB och TTN bedömer att myndigheterna har samma målgrupp för sina verksamheter, nämligen personer med olika typer av läshinder. En person som är berättigad att ta del av den ena myndighetens tjänster eller produkter är också berättigad till den andra myndighetens tjänster och produkter.

En viktig skillnad mellan de båda myndigheterna är dock att enskildas rätt att ta del av TPB:s produkter regleras i ett lagrum medan så inte är fallet vad gäller taltidningar där istället inriktningsbeslut i riksdagen och förordning är styrande. Denna skillnad har dock ingen praktisk betydelse vid definitionen av myndigheternas målgrupp – båda myndigheterna betjänar personer med läshinder som behöver anpassning av litteratur och tidningar för att kunna ta del av innehållet.

TPB har genomfört en översyn av definitionen av sin målgrupp. Utgående från material från SCB och andra källor rörande befolkningsstatistik samt personer med synskada och respektive personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi bedömer man den förra gruppens storlek till cirka 120 000 personer och den senare till cirka 430 000 personer, det vill säga sammanlagt 550 000 personer.

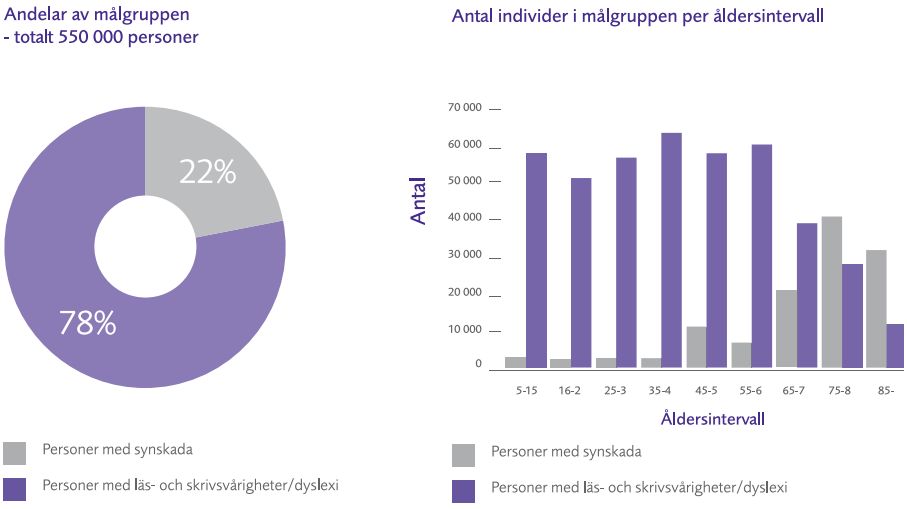

Figur 1 Procentuell fördelning synskadade respektive personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i målgruppen samt fördelning på åldersintervall inom målgruppen. Som framgår av tabellen sker en kraftig procentuell ökning av personer med synskada i de högre åldersintervallen medan personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi dominerar målgruppen även så högt upp som till och med intervallet 65-74 år.

[1] Det är paragraf 17 i Upphovsrättslagstiftningen som reglerar vem som har rätt att ta del av anpassad litteratur. Den nu gällande skrivningen trädde i kraft 2005-07-01.
En central del av paragrafen lyder:

”Var och en får på annat sätt än genom ljudupptagning framställa sådana exemplar av offentliggjorda litterära och musikaliska verk samt av offentliggjorda alster av bildkonst, som personer med funktionshinder behöver för att kunna ta del av verken. Exemplaren får också spridas till dessa personer.

De bibliotek och organisationer som regeringen beslutar i enskilda fall får även

1. överföra exemplar av de verk som avses i första stycket till personer med funktionshinder som behöver exemplaren för att kunna ta del av verken,

2. genom ljudupptagning framställa sådana exemplar av offentliggjorda litterära verk som personer med funktionshinder behöver för att kunna ta del av verken, samt sprida och överföra ljudupptagningarna till dessa personer, och [---]”

Till detta kommer grupper som TPB avstår från att storleksuppskatta på grund av att individen själv är den som avgör om han/hon har ett läshinder eller inte. Det kan röra sig om personer med tillfälliga koncentrationssvårigheter, rörelsehinder, utvecklingsstörning, reumatiker, ålderssvaga och många andra grupper. Det är tveklöst att det finns personer med läshinder inom dessa grupper men TPB anser att det är omöjligt att storleksuppskatta gruppen på ett trovärdigt sätt.

Könsfördelningen är generellt jämn inom målgruppen även om kvinnor dominerar i de högre åldersintervallen från främst 75 år och uppåt, helt enkelt på grund av att kvinnor har en längre genomsnittlig livslängd.

3.3 Målgruppsundersökning

TPB och TTN genomförde under sommaren 2008 tillsammans med Utredningsinstitutet Handu AB omfattande intervjuundersökningar i syfte att bättre förstå målgruppens behov, önskemål och tekniska möjligheter att ta del av främst talböcker och taltidningar. Sammanlagt intervjuades närmare 1 500 personer ur grupperna:

Registrerade talbokslåntagare hos TPB & Prenumeranter på länstaltidningar	(592)
Studenter som har inläst litteratur från TPB	(137)
Taltidningsprenumeranter	(616)
Tänkbara taltidningsprenumeranter från handikapporganisationer	(156)

Intervjuerna var tämligen omfattande och har givit en mycket god bild av både befintliga låntagare/prenumeranter och potentiella. Undersökningarna genomfördes separat för respektive myndighet men frågorna samordnades för att resultaten skulle bli jämförbara.

Det fullständiga resultatet ger en mycket god grund för båda myndigheterna för fortsatt utvecklingsarbete. Dessutom utgör undersökningen en nulägesbeskrivning vars resultat kan återanvändas för att under kommande år peka på förändringar och tendenser inom målgruppen.

Nedan presenteras kortfattat några för denna rapport viktigare resultat från undersökningen. Avslutningsvis dras ett antal slutsatser från undersökningen med särskild bäring på det fortsatta samarbetet mellan TPB och TTN.

3.3.1 Hur många och vilka?

Vilka ur denna definierade målgrupp når då TPB respektive TTN och vilka når man inte?

TPB bedömer att man har cirka 45 000 låntagare, det vill säga cirka 8 procent av den bedömda totala storleksuppskattade målgruppen. Som jämförelse kan nämnas att andelen bibliotekslåntagare av hela Sveriges befolkning ligger strax under 30 procent.

TTN redovisar år 2008 drygt 8 600 taltidningsprenumeranter. En viss ökning har skett av antalet prenumeranter de senaste året.

Undersökningar visar att andelen talbokslåntagare och taltidningsprenumeranter med synskada är betydligt större än motsvarande andel av den totala målgruppen. 78 procent av målgruppen är personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi medan endast 20 procent av låntagarna utgörs av denna grupp. Synskadade utgör 22 procent av målgruppen men 65 procent av låntagarna.

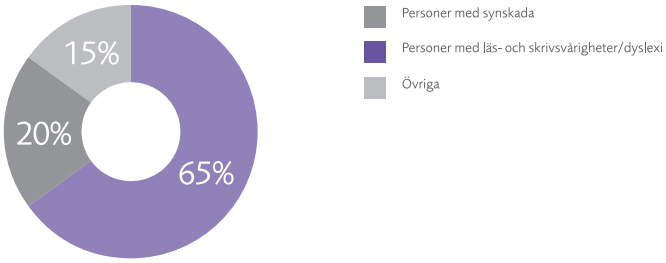

Figur 2 Andel för olika läshinder bland TPB:s befintliga låntagare
För taltidningar är dominansen av synskadade prenumeranter total. Det finns i princip inga prenumeranter med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och endast 3 procent uppger annat läshinder än synsvaghet/synskada som primär orsak till sitt prenumeration.
Det finns således en stor utmaning i att nå ut till och erbjuda en attraktiv produkt till personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi både för TPB och för TTN.

Grupperna talbokslåntagare respektive taltidningsprenumeranter överlappar till viss del varandra. De allra flesta av taltidningsprenumeranterna, 64 procent, lånar talböcker ganska eller mycket ofta. Av TPB:s låntagare har dock endast 1 av 10 en uppläst dagstidning.

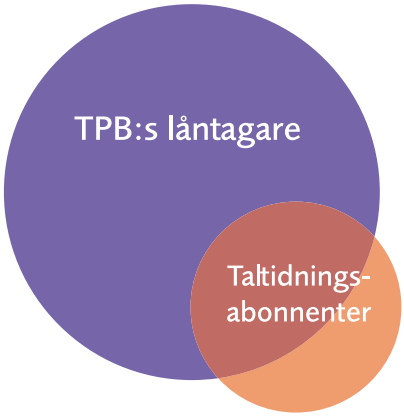

Figur 3 TPB:s låntagare respektive TTN:s prenumeranter, beskrivning av överlapp

3.3.2 Mer om målgruppen

Resultatet från den intervjuundersökning som genomförts är mycket rikt. Det kommer att kunna användas i olika sammanhang i myndigheternas fortsatta arbete.

Nedan presenteras kortfattat några av de viktigare iakttagelserna som har relevans för denna rapport. Observera att undersökningen omfattar de olika grupper som beskrivs ovan, dvs. taltidningsprenumeranter, potentiella taltidnings-prenumeranter från handikapporganisationer, registrerade talbokslåntagare hos TPB, prenumeranter på länstaltidningar och studenter som har inläst litteratur från TPB. För varje iakttagelse nedan anges vilken eller vilka gruppers svar som ligger till grund för den.

Taltidningsprenumeranter enbart synskadade

Så gott som samtliga taltidningsprenumeranter är läshindrade på grund av synnedsättning/blindhet. Det finns i princip inga prenumeranter med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och mycket få med annat funktionshinder som primär orsak till prenumerationer. Detta skiljer TTN:s prenumeranter från TPB:s talbokslåntagare där nästan 20 procent av låntagarna har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi.

Jämn könsfördelning, hög medelålder bland taltidningsprenumeranterna

Könsfördelningen är jämn. Medelåldern totalt är 72 år och så många som hälften av prenumeranterna är 76 år och äldre, endast en fjärdedel är under 65 år. Detta ska jämföras med talbokslåntagare där medelåldern ligger strax över 60 och där 63procent är kvinnor.

Kunskap om taltidning

Kunskapen om att taltidningar finns bland befintliga prenumeranter har förmedlats främst via bekanta/anhöriga (4 av 10) och via annons i tidningar (4 av 10). Endast ett fåtal (1 av 10) har fått kunskapen via syncentralen.

Personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi mindre intresserade av taltidning

Bland potentiella taltidningsläsare med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi uppfattar endast 32 procent att det är viktigt att kunna ta del av en inläst dagstidning. Motsvarande siffra för grav synskadade är 76 procent. Personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi uppger ofta att man tar del av nyheter på annat sätt än via tidningar.

Tekniktillgång

Genomsnittet för tillgång till modern IT-teknik (dator och internet) ligger kring 50 procent för samtliga grupper. Tillgången följer dock ålder så att äldre har betydligt mer begränsad tillgång än yngre. Eftersom gruppen personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi i genomsnitt är betydligt yngre än gruppen med synnedsättningar har dessa följaktligen också en större tillgång till och vana vid IT-teknik.

Mobiltelefonen har dock en mycket jämn spridning, 75 procent av de tillfrågade i samtliga grupper har mobiltelefon och där är åldersskillnaderna mindre.

Självbetjäning önskas

Bland de talbokslåntagare som har dator och internet är intresset stort, 75 procent av de tillfrågade, att själv via internet få ladda ner talböcker eller lyssna strömmande.

Talsyntes

Bland de talbokslåntagare som har erfarenhet av syntetiskt tal tycker 7 av 10 att rösten är ganska bra eller mycket bra. Ingen tycker den är dålig. Av de taltidningsprenumeranter som har syntetiskt tal upplever 75 procent att rösten är ganska bra eller mycket bra. Endast 1 procent tycker att den är dålig.

Det bör observeras att dessa siffror inte säger någonting om preferenser mellan mänsklig röst och talsyntes.

Talbok versus ljudbok

De som lånar talböcker på bibliotek lånar i regel också ljudböcker. Däremot köps ljudböcker av talboksberättigade endast i begränsad omfattning.

Nöjda låntagare

Talbokslåntagare är mycket nöjda med utbudet av talböcker (8 av 10). De flesta (8 av 10) använder en DAISY-spelare för att ta del av talböckerna. Av dessa tycker 9 av 10 att DAISY-spelaren är lätt att använda.

Nöjda prenumeranter

Taltidningsprenumeranter är i regel mycket nöjda med det mesta kring tjänsten taltidning. Positiva svarsprocent ligger i regel kring 80-90 procent för frågor kring hur nöjd man är generellt med att läsa en uppläst dagstidning, med urvalet av nyheter, med förståelsen av taltidningen, med lättheten att använda sin spelare, med ljudkvalitet och liknande.

Kostnaden för taltidning och mottagare

Taltidningsprenumeranter som har en tryckt tidning i hushållet upplever i regel priset för taltidningen (10 procent av kostnaden för en vanlig tidnings-prenumeration) som lågt. De som inte har en tryckt tidning i hushållet upplever i regel priset (samma som för den tryckta versionen) som varken högt eller lågt. Av taltidningsprenumeranterna säger endast 1 av 10 bestämt nej till att bekosta mottagare/spelare på egen hand. Eftersom något pris ej angivits svarar många, 64 procent, kanske. Idag är mottagaren/spelaren kostnadsfri.

Vad är viktigast med en taltidning?

Frågan vad är viktigast med en taltidning ställdes till flera av svarsgrupperna.

Önskemål/ Tillfrågad grupp	Talbokslåntagare med taltining	Taltidnings-abonnenter	Org-medlemmar m taltidning	Sammanvägt
Allt från den tryckta tidningen finns med	51	72	67	**63 (3)**
Kunna söka innehåll i innehållsförteckningen	54	71	**92**	**72 (2)**
Att kunna hoppa mellan block och artiklar	**68**	**75**	79	**74 (1)**
Kunna lyssna oavsett var man är i Sverige	42	55	42	**46 (4)**
Kunna reglera hastigheten på uppläsningen	58	28	46	**44 (5)**
En och samma mottagare för talböcker/-tidning	28	62	42	**44 (5)**
Lyssna på äldre utgåvor av tidningar	15	5	34	**18 (6)**

Figur 4 Tabellen visar i procent hur många ur gruppen som rankat önskemålet som mycket viktigt eller ganska viktigt för en taltidning. Övriga alternativ var Varken eller, Ganska oviktigt, Helt oviktigt och Vet ej. Den sammanvägda kolumnen visar ett medelvärde för de tre grupperna, siffran inom parentes inom varje cell visar ranking/placering för önskemålet där 1 indikerar högst skattade önskemål.

Det sammanvägda resultatet visar på en tydlig prioritering enligt följande:

Prio 1	Navigation – man vill kunna navigera i ljudmassan	73 procent
Prio 2	Innehåll – man vill kunna ta del av allt från den tryckta förlagan	63 procent
Prio 3	Omständigheter kring lyssnandet – man vill kunna reglera hastighet, lyssna var som helst i landet och med en enda spelare för både talböcker och taltidningar	45procent
Prio 4	Man vill kunna lyssna på äldre utgåvor av taltidningar	18 procent

3.4 Sammanfattande bedömning

En viktig slutsats är att både TPB och TTN når en mycket liten del av hela sin teoretiska målgrupp på 550 000 personer. TPB beräknar att man når cirka 45 000 personer (8 procent av målgruppen). TTN har drygt 8 500 prenumeranter (1,5 procent av målgruppen). Här finns ett stort utrymme att öka antalet användare.

Det är också uppenbart att ingen av myndigheterna lyckats särskilt väl med att nå personer med läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. TPB når vissa av dem medan TTN knappast når någon ur denna grupp.

Vidare är det uppenbart att målgruppen är heterogen. En viktig skiljelinje går mellan IT-vana och IT-ovana användare. De förra har tillgång till modern teknik och kan på egen hand söka och hämta information självständigt, exempelvis från internet. I denna grupp finns en stor del av personer med läs- och skrivsårigheter/dyslexi och medelåldern är generellt lägre än i andra grupper. IT-ovana behöver däremot särskilt anpassad utrustning och kan normalt inte själva hämta information från internet utan behöver få den levererad till sin spelare automatiskt och enkelt. I denna grupp är de flesta synskadade och medelåldern är hög.

Förutsättningar för samverkan

4

4.1 Förutsättningar för ökad samverkan inom området produktion

4.1.1 Inledning

Ett av de områden där TPB och TTN studerar förutsättningar för ökad samverkan är produktionen av anpassade medier. En ökad samordning inom detta område bedöms kunna medföra både betydande effektiviseringar samt en standardiserad utgångspunkt för de format som de anpassade medierna produceras i, vilket i sin tur bedöms medföra en ökad valfrihet för konsumenten.

4.1.2 Vad är utgångsmaterialet? Likheter och olikheter

TPB producerar anpassad litteratur medan TTN säkerställer att dagstidningar produceras i ett tillgängligt format.

TPB skiljer i sin produktion på skönlitteratur och facklitteratur/kurslitteratur. Skönlitteraturen innehåller normalt få bilder, tabeller och diagram. Den är upplevelseinriktad och lämpar sig inte för produktion med syntetiskt tal. Navigation i ljudmassan är betydligt mindre viktig än för facklitteraturen – normalt konsumeras skönlitteratur linjärt från första sidan till sista.

Facklitteratur liknar däremot dagstidningens. Materialet är företrädesvis informationsförmedlande och är ofta illustrerat med bilder, tabeller och diagram. Det är indelat i distinkta kapitel som behandlar olika områden. Läsaren väljer kapitel och avsnitt som han eller hon är intresserad av och hoppar över annat. Linjär läsning från början till slut förekommer förstås men inte alls i samma utsträckning som för skönlitteratur. Läsarens selektion av material innebär att möjligheten att kunna navigera i ljudmassan är ett fundamentalt krav.

För både skönlitteratur och facklitteratur utgår TPB oftast från den tryckta förlagan. I vissa fall har man upprättat samarbete med förlag så att bokens innehåll levereras till TPB i form av datafiler.

Materialet i dagstidningen liknar TPB:s facklitteratur. Det rör sig också här främst om informationsförmedlande innehåll och behovet av att kunna navigera i materialet är minst lika stort som för facklitteratur – få vill läsa en dagstidning linjärt från början till slut. Materialet finns tillgängligt digitalt men i format som är anpassade för tidningarnas behov av att kunna redigera och göra layout och som harmoniserar med tryckeriernas produktion av den färdiga tidningen.

I det följande beskrivs nuvarande system för produktion av talböcker och taltidningar. Facklitteratur är den typ av litteratur som mest liknar dagstidningen, därför ligger fokus i framställningen på talboksproduktion av facklitteratur.

4.1.3 Produktion av talböcker

I det följande beskrivs TPB:s produktionsprocess för facklitteratur med syntetisk röst.[1] Produktionen sker i två distinkta steg – dels XML-uppmärkning av den aktuella texten till ett mellanformat som kallas DTBook, dels produktion av den färdiga talboken i DAISY-format utgående från detta DTBook-format. XML-uppmärkningen görs av externa samarbetspartners som TPB upphandlar med jämna mellanrum. Produktionen av själva talboken sker internt på TPB automatiserat med hjälp av datorer och programvara. TPB förfogar över en egenutvecklad svensk talsyntes som används för att generera svenskt tal för viss facklitteratur.

För skönlitteratur och för facklitteratur som inte lämpar sig för syntetiskt tal sker ljudgenereringen genom mänsklig inläsning.

[1] Huvuddelen av TPB:s produktion av facklitteratur sker fortfarande med mänsklig inläsning. Andelen titlar producerade med syntetiskt tal ökar dock kraftigt.

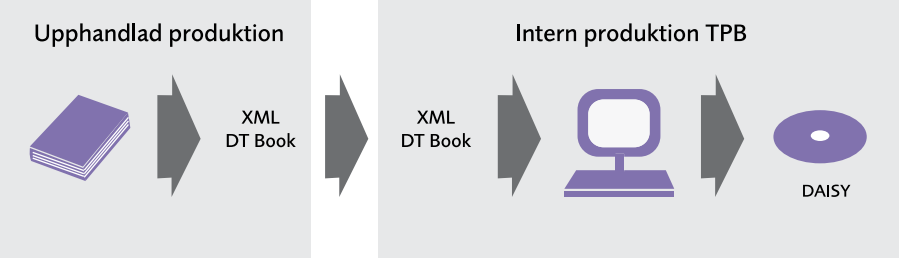

Figur 1 Illustration av principiell produktion av syntetiska talböcker. TPB upphandlar XML-uppmärkning och har egen server- och programvarukapacitet för produktionen av den syntetiska talboken utgående från XML-filen .

Mellanformatet DTBook är i sammanhanget mycket viktig. Den utgör en globalt accepterad standard som utgångsformat vid produktion av olika konsumtionsformat av anpassad litteratur och ingår i DAISY-standarden. Det internationella DAISY-konsortiet[1] samordnar programvaruutveckling kring bland annat DAISY-standarden och definierar också globala standarder för olika konsumtionsformat vilket t.ex. innebär att en japansk DAISY-spelare fungerar utmärkt på svenskt material. Marknaden för kommersiella leverantörer av exempelvis DAISY-spelare blir därmed global.

Konverteringsprogram för exempelvis konvertering av DTBook till konsumtionsformatet DAISY 2.02 utvecklas och förbättras i ett globalt samarbete och görs publika som open source och kan därmed användas globalt av både kommersiella och offentliga aktörer. Det är en styrka för formatet att sofistikerad programvara för dessa ändamål finns fritt tillgänglig och ständigt utvecklas. Vidare är DTBook-formatet gemensamt utgångsformat vid konvertering till andra konsumtionsformat, vilket är betydelsefullt.

[1] Det internationella DAISY-konsortiet bildades i maj 1996 av talboksbibliotek i ett stort antal länder i syfte att leda och underlätta en global övergång från analoga till digitala talböcker. DAISY uttyds ”Digitalt Anpassat Informations-System” (eller på engelska ”Digital Accessible Information System” http://www.daisy.org/.

[2] World Wide Web Consortium

Figur 2 Illustration till DAISY-konsortiets grundsyn på produktionsprocessen för anpassade medier – ett gemensamt, öppet, globalt standardiserat utgångsformat och globala, öppna, standardiserade konsumtionsformat ger kommersiella aktörer en tydlig global marknad för konsumtionsutrustning och tjänster samt ger omfattande möjligheter till samverkan och samnyttjande mellan medlemsländerna.

Det vanligaste konsumtionsformatet för talböcker i Sverige är idag DAISY 2.02. Det består av filer för navigation, filer för lagring av text och filer för ljud. Det internationella DAISY-konsortiet har valt att använda filtyper som är W3C -standarder för navigation och text samt ett stort antal mp3-filer för ljud.
En talbok kan således konsumeras i en vanlig mp3-spelare men tappar då lågnivå-navigationen, kvar blir möjligheten att stega fram mp3-fil för mp3-fil.

Facklitteratur liksom dagstidningar innehåller också stora mängder bilder, diagram och annan grafik. DAISY-formatet medger att bildbeskrivningar inkluderas i materialet. Texten till bildbeskrivningen måste dock produceras manuellt.

4.1.4 Produktion av taltidningar

Produktionen av taltidningar sker idag främst på tre sätt, varav två bygger på inläsning med mänsklig röst och ett på talsyntesgenererad uppläsning.

Radiotidningen är en 90 minuter lång redigerad och av radiotidningsjournalister inläst version av dagstidningen. Tidningen kallas för radiotidning eftersom den distribueras via radiosändningar (nattetid i P1-nätet). Utrustning som prenumeranter behöver för att kunna ta emot och läsa/lyssna till taltidningen erhålls från Taltidningsnämnden utan kostnad för abonnenten. Radiosändning är den dominerande distributionsformen för tidningar som utkommer med tre till sju nummer per vecka.

Liksom radiotidningen är kassett- och cd-tidningen inläst av radiotidningsjournalister och är 90 minuter lång. Skillnaden är sättet den distribueras på; kassett- eller cd-tidningar kommer med posten eller tidningsbudet. En- och tvådagarstidningar ges ut på detta sätt, samt ett fåtal tre- till sjudagarstidningar.

Den s.k. RATS-tidningen är en textversion av i princip hela innehållet i dagstidningen som abonnenten får till en dator eller till en mobiltelefon och som där läses upp med hjälp av talsyntes. Datorer och mobiltelefoner som prenumeranter behöver för att kunna läsa/lyssna till taltidningen erhålls från Taltidningsnämnden.

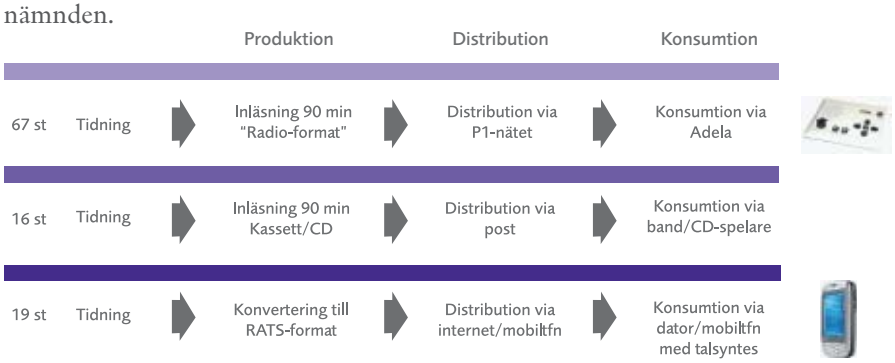

Figur 3 De tre olika varianterna av produktion som används för taltidningar. För fullständighets skull har här inkluderats hela processen från produktion via distribution till konsumtion av taltidningen.

Sedan en tid gör flera dagstidningar taltidningen tillgänglig också på andra sätt, t.ex. via sin hemsida där prenumeranter kan komma åt tidningen med lösenord.

Formaten som radiotaltidningar och RATS-taltidningar idag produceras i är format som inte används på några andra områden för läshindrade eller icke läshindrade vare sig inom eller utom Sverige. Taltidningsabonnenten måste därför förses med en specialkonstruerad konsumtionsutrustning som kan spela upp just detta format.

Eftersom marknaden är mycket liten för vart och ett av formaten (en delmängd av de svenska taltidningsprenumeranterna) finns inget kommersiellt intresse att tillverka uppspelningsutrustning för dessa format. TTN upphandlar istället konsumtionsutrustning och förser prenumeranterna med den. Denna utrustning kan i sin tur inte användas för andra ändamål än just konsumtion av taltidningar.

Taltidningsformaten stödjer dock möjligheter till navigering i textmassan på liknande sätt som DAISY-formatet gör vilket innebär att det finns strukturella likheter mellan formaten för radiotaltidningar, RATS-taltidningar och DAISY.

TTN ger produktionsstöd till de dagstidningar som producerar taltidningar.

Över tid har det skett en förskjutning mot att allt fler tidningar lägger ut produktionen av taltidningen på externa företag. I dag produceras t.ex. närmare hälften av radiotidningarna av externa företag.

4.1.5 Mänskligt tal och talsyntes

Vid produktion av skönlitteratur och allmän facklitteratur används normalt mänsklig inläsning. För högskolelitteratur är uppläsning med talsyntes den huvudsakliga produktionsmetoden. TPB har utvecklat en egen talsyntes. Den röst som idag finns är en manlig röst som kallas Folke och som används framgångsrikt i TPB:s produktion av svensk högskolelitteratur sedan några år. TPB:s syfte med att ta fram en egen högkvalitativ svensk talsyntes har varit att minska kostnaderna för produktion av svensk facklitteratur samt att snabba upp produktionsprocessen.

Folke är serverbaserad och arbetar med ett mycket omfattande uttalslexikon som ständigt byggs ut för att göra uttalet så korrekt som möjligt. Den serverbaserade versionen av Folke lämpar sig för central produktion av tal och är idag inte ett alternativ för lokal talsyntes på pc eller i mobiltelefon.

TTN använder dels mänskligt tal vid taltidningsproduktionen, dels lokal talsyntes i mobiltelefon och på dator (RATS-tidningen). I dag kan användare välja mellan fyra olika röster för uppläsning av taltidningen. I det senare fallet produceras inte själva talet förrän efter distribution. Det som distribueras är text och det är konsumtionsutrustningen som kompletterar texten med tal lokalt. Den lokala talsyntesen är en kommersiell programvara.

4.1.6 Förutsättningar för ökat samarbete inom produktion mellan TTN och TPB

Förutsättningarna för ett ökat samarbete mellan TTN och TPB vad gäller produktion av anpassade medier är mycket goda. Här finns tydliga möjligheter till både minskade kostnader för myndigheterna samt en standardisering i produktionsformer och produktionsformat som kan komma att skapa förutsättningar för en väsentligt utökad valfrihet för slutanvändaren.

Flera möjligheter till samarbete och samordning finns.

En förändring inom TTN:s ansvarsområde som successivt kan genomföras är att etablera en öppen XML-standard som gemensamt textbaserat utgångsformat vid produktion av samtliga taltidningar. Olika typer av dokumenttypsdefinitioner (DTD:er) finns varav en av kandidaterna är DTBook. Men även andra finns och det kan vara klokt att förutsättningslöst utvärdera vilken definition som ska användas. Kravet är dock att den valda definitionen ska ge möjlighet att använda befintliga automatiserade produktionsprocesser för generering av konsumtionsformat. En övergång till detta mellanformat öppnar många nya möjligheter utan att stänga ute någon av de befintliga aktörerna eftersom konverteringar till de format som idag används alltid kan göras. Det format som taltidningen produceras i styr också över vilken konsumtionsutrustning som är möjlig att använda för abonnenten. Nuvarande ordning ger en mycket begränsad valfrihet för slutanvändaren.

Konkret samarbete kring produktion av talsyntesgenererade tidningar och litteratur bör också övervägas.

Än mer intressant är kanske ändå att se över förutsättningarna för att etablera helautomatiska produktionsprocesser direkt från dagstidningarnas data. Visionen är att tidningsmaterialet så automatiskt som möjligt skulle kunna konverteras till en

gemensam XML-standard och därifrån till valt konsumtionsformat. Här finns möjligheter att samverka och utnyttja den kompetens inom området format-konverteringar som finns inom TPB.

4.2 Förutsättningar för internetbaserad distribution

4.2.1 Målgruppens förutsättningar

Den genomförda intervjuundersökningen som beskrivs i avsnitt 3 bekräftar den vedertagna bilden att personer med läshinder som redan använder talböcker och taltidningar har en hög medelålder, domineras av personer med synskada och har i jämförelse med övrig befolkning liten vana vid att använda IT och relativt låg tillgång till datorer och internet. Man kan i statistiken se ett tydligt samband mellan ålder och tillgång/förmåga att använda IT.

Bland de studenter med läshinder som får service från TPB ser statistiken klart annorlunda ut. Medelålder är 31 år, synskador utgör endast halva gruppen och de allra flesta (98 procent) har tillgång till dator och internet. Statistiken visar att bland talbokslåntagare har 77 procent bland yngre personer (20-64 år) tillgång till dator och internet.

Utifrån ovanstående statistik framträder en bild av att användarna i nuläget grovt kan delas in i två grupper.

- Den ena gruppen består till stor del av synskadade, äldre personer med låg tillgång till IT och liten vana att använda IT. Denna grupp bedöms bestå av mellan 20 000 och 25 000 individer.
- Den andra gruppen utgörs till stor del av dyslektiker under 64 år men också unga synskadade mfl. Detta är personer som har normalgod tillgång till IT och använder tekniken i vardagen. Denna grupp bedöms bestå av mellan 10 000 och 15 000 individer.

Bilden av två homogena grupper är en förenkling men kan vara användbar genom att visa de grova dragen i en komplex verklighet och hjälpa TPB, TTN och andra att undvika beslut baserade på en felaktig förenkling där man betraktar målgruppen som en homogen grupp.

Det bör tilläggas att i verkligheten gäller följande

- användarna befinner sig på en glidande skala mellan IT-experter och helt IT-okunniga personer
- det finns andra funktionshindergrupper än synskadade och dyslextiker som har läshinder
- det finns personer med multipla funktionshinder (t.ex. både dyslexi och synskada, rörelsehinder.)

Fortsättningsvis följer en genomgång av förutsättningarna för internet-baserad distribution och webbaserade tjänster som baseras på en uppdelning av målgruppen i två grupper kallade ”IT-vana” och ”IT-ovana”.

4.2.2 Förutsättningar för internetbaserade tjänster hos gruppen IT-ovana personer

Vilka är då de faktorer och kännetecknande egenskaper hos den IT-ovana delen av målgruppen som påverkar frågorna om internetbaserad distribution och webbaserade tjänster med anpassade medier?

Grundläggande är att denna grupp i dagsläget bedöms ha mycket liten eller ingen möjlighet att använda vanliga webbaserade tjänster med t.ex. talböcker och taltidningar genom att surfa på internet med hjälp av en dator och webbläsare. Man kan konstatera att behoven hos denna stora grupp användare kraftigt färgar hur dagens tjänster med talböcker och taltidningar är utformade. På sikt kan denna grupp sannolikt förväntas minska något i takt med att allt fler äldre på sikt kommer att vara vana vid att använda datorer och internet m.m.

När det gäller talbokslåntagare vittnar biblioteken om att bland äldre talbokslåntagare finns de flesta av storkonsumenterna - personer som läser fler än 10 böcker per månad. Räknar man på antalet talbokslån per person är det alltså troligt att den IT-ovana gruppen som domineras av äldre står för en mycket stor del av nuvarande konsumtionen/användandet av tjänsterna.

Internetabonnemang saknas

En inledande faktor i sammanhanget är avsaknaden av internetabonnemang hos målgruppen. Det rör sig alltså om ca 25 000 personer (ca 50 procent) bland de befintliga användarna av talböcker och taltidningar.

Situationen kan på sätt och vis beskrivas som en ”hönan eller ägget”-situation. Eftersom de tjänster och de mottagare/spelare som redan finns på marknaden inte är anpassade för internetbaserad distribution till denna del av målgruppen skaffar inte heller denna grupp internetabonnemang?

Vad händer om samhället övergår från de för användaren kostnadsfria distributionssätten blindskriftspost/bud och radiosändning till distribution som bygger på att användarna har ett internetabonnemang. Skulle användarna acceptera att själva bekosta uppkopplingen för att kunna få tillgång till tjänsterna?

Den användarundersökning (kapitel 3) som genomförts pekar på en viss acceptans hos målgruppen att bekosta egen mottagarutrustning men det är osäkert om detta även kan innefatta kommunikationskostnader - internetabonnemang.

Vid någon tidpunkt kommer troligtvis denna fråga att förlora mycket av sin vikt då en internetanslutning hemma kommer att te sig som lika självklart som TV-antenn eller elektricitet. Frågan är hur snart vi kommer att befinna oss vid denna punkt, är det 5, 10, eller 20 år kvar?

IP-mottagare/spelare saknas

Nästa faktor är målgruppens avsaknad av tillgång till mottagare/spelare som stödjer internetbaserad distribution (t.ex. dator, IP-Daisyspelare, IP-Adela m.m.). Även här rör det sig om ca 50 procent av nuvarande användare som saknar.

78 procent av alla talbokslåntagare har i dag tillgång till en DAISY-spelare (de flesta cd-baserad) och får låna talböcker från bibliotek antingen genom att besöka biblioteket eller via ”boken kommer” (bud- eller postleverans från biblioteket). Landstingen i Sverige tillhandahåller i varierande omfattning DAISY-spelare via syncentralerna. Även om vissa landsting har infört restriktioner och inte skriver ut spelare enbart för ”nöjesläsare” rör det sig ändå om tusentals spelare om året som skrivs ut som hjälpmedel. En DAISY-spelare kostar mellan 2500-4000 kr plus moms.

Ca 8 000 hushåll har Adela-mottagare och nås av den radiobaserade distributionen av dagstidningar. Av dessa är merparten äldre än 75 år. Av de 8 000 har i dagsläget ca 2 000 prenumeranter tillgång till en IP-förberedd Adela-mottagare.

Situationen kan alltså beskrivas så att samhället i dag gör en kraftfull insats genom att tillhandahålla spelare/mottagare till den IT-ovana delen av målgruppen.

En bedömning från en internationell tillverkare[1] av de internetbaserade DAISY-spelare/mottagare som är på väg ut på marknaden är att kostnaderna för denna typ av spelare/mottagare inte kommer att bli högre än för befintliga cd- eller radiobaserade mottagare.

Slutsatsen är att samhällets kostnader för spelare/mottagare inte nödvändigtvis skulle behöva öka genom en övergång till internetbaserad distribution.

Oförmåga att betjäna sig själva via webbaserade tjänster

En andra viktig faktor kring internetbaserad distribution och webbaserade tjänster till den IT-ovana delen av målgruppen är användarnas låga eller icke existerande förmåga att betjäna sig själva på webben och utföra grundläggande uppgifter som krävs för att använda ”vanliga” webbaserade tjänster vid datorn. Detta innebär att användarna inom denna del av målgruppen till stora delar saknar möjligheten betjäna sig själva via webben och därför krävs andra insatser från samhället, framförallt administrativa, när man tillhandahåller tjänster med anpassade medier via webben till denna grupp.

Här är några exempel på sådant som är svårt eller omöjligt för en IT-ovan användare att klara av på egen hand.

- Ta emot information och ställa frågor via e-post
- Administrera eget konto på en webbplats – göra inställningar
- Identifiera sig via inloggning – inmatning av namn+lösenord
- Använda sökmotor/sökgränssnitt för att hitta information
- Hantera filer i samband med nedladdning via dator till spelare
- Installera/uppdatera programvara
- Grundläggande diagnostisering vid tekniska fel

[1] Samtal med Tatsu Nitshizawa Plextor Co Maj 2008.

Vilka krav/behov har den IT-ovana delen av målgruppen på en framtida tjänstemodell för talböcker och taltidningar?

Man kan i dagsläget se tre kännetecknande behov hos den IT-ovana delen av målgruppen som har stor betydelse vid utformningen av tjänster.

1. Att tekniken som ska användas baseras på hög grad av automatik och inte kräver stor grad av interaktivitet med installation, val, inställningar, inmatning av uppgifter m.m.

2. Att tekniken som används är lättanvänd. Fysiska användargränssnitt bör vara enkla och gärna likna sådant man känner igen - fjärrkontroll, bandspelare, DAISY-spelare eller liknande. Många föredrar större knappar. Vanliga datorer är i de flesta fall en omöjlighet.

3. Att en annan människa finns med och hjälper till att skapa åtkomst till tjänsten, administrera användarkonto osv.

Kraven på en tjänstemodell som svarar mot denna grupps behov skiljer sig därmed åt på flera punkter från det som den IT-vana gruppen behöver.

Tjänstemodell baserad på portal testas i flera projekt

I NDS-utredningens pilotförsök *Tidningen och Boken kommer digitalt* och i det pågående *Sofia*-projektet i Karlskrona arbetar man praktiskt utifrån ovanstående behov hos den IT-ovana användargruppen och använder sig av en portal för att samla ihop tjänster. Liknande försök och införande av tjänster genomförs även i flera andra länder, bl.a. i Australien.[1]

I dessa försök erbjuds innehållet som enkla val till användaren som kan klara sig helt utan dator för att använda tjänsterna. Istället används en lättanvänd IP-baserad mottagare/spelare.

Vilka är förutsättningarna för en portalbaserad lösning?

Om vi nu utgår från att den nuvarande IT-ovana slutanvändargruppens speciella behov av automatik och enkelhet leder till behovet av en portalbaserad lösning för att hantera distribution av det utbud som samhället erbjuder, vilka är då förutsättningarna för att etablera en sådan lösning på nationell nivå?

Schematiskt kan en portalbaserad modell för distribution till IT-ovana personer se ut så här:

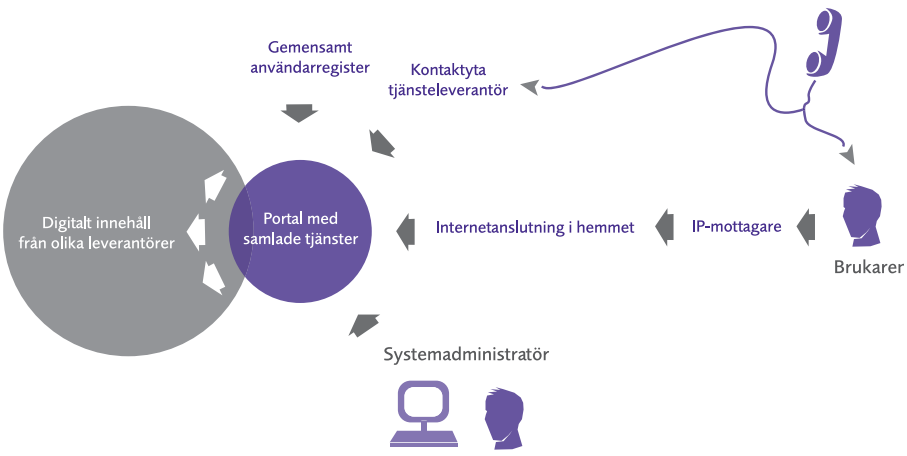

[1] http://i-access.visionaustralia.org/start.aspx

Singulär ingångspunkt

Eftersom användaren inte själv kan logga in eller ange en internetadress som mottagaren/spelaren ska gå till för att hämta informationen krävs en singulär ingångspunkt för mottagarna/spelarna. Detta innebär konkret en server som automatiskt autentiserar användarens mottagare och kopplar användaren till det utbud han/hon har tillgång till via servern.

Gemensamt standardiserat protokoll

En viktig aspekt av ovanstående tjänstemodell är att den enkla IP-mottagare som används är ansluten till en portal eftersom apparaten ska kunna logga in automatiskt och ge tillgång till flera tjänster från olika leverantörer via ett gemensamt protokoll. För att mottagarna/spelarna ska fungera krävs att portalen och IP-mottagarna ”pratar samma språk” – använder ett gemensamt protokoll.

En internationell standardisering av ett sådant protokoll skulle möjliggöra att alla mottagartillverkare som har stöd för standarden kan konkurrera med sina produkter och flera olika fabrikat/modeller kan fungera samtidigt – mot en och samma server/tjänst. Behovet av en sådan standard uppmärksammades kring 2005-2006 av tillverkarna av DAISY-spelare och DAISY-konsortiet startade 2006 utveckling av en öppen standard för ett sådant protokoll [1].

Fördelarna för samhället med en standardisering av kommunikationen mellan portal och mottagare/spelare är flera, bland annat att:

- prispress genom konkurrens möjliggörs
- användarna kan välja bland olika produkter som passar det individuella behovet/önskemålen
- risken med beroendet till en ensam leverantör av mottagare/spelare minskar

Standardiserat överenskommet format

För att fler tjänster ska kunna tillgängliggöras genom den portalbaserade modellen krävs att allt innehåll (tidningar och böcker) som ska distribueras är i ett standardiserat överenskommet filformat. Eventuellt kan det tänkas att den mottagarutrustning som kommer ut på marknaden kommer att stödja flera olika filformat, men fördelarna med att distribuera i olika filformat till en och samma användare är tveksamma.

Pilotförsöket *Tidningen och boken kommer digitalt* [2] som genomfördes under vintern 2007-2008 visade att det väletablerade DAISY 2.02-formatet [3] fungerar väl som distributionsformat både för böcker och tidningar.

Gemensam portal – gemensam help desk?

Modellen med en gemensam portal som användarens mottagare ansluts till innebär eventuellt att användarna behöver få tillgång till en kontaktyta som hjälper till med administration av tjänsterna och har tillgång till ett för tjänsterna gemensamt användarregister. En sådan helpdesk-funktion bör även kunna svara på vanliga frågor, tipsa om nya tjänster, uppdatera inställningar kring användarens preferenser eller prenumerationer på böcker och tidningar.

[1] http://www.daisy.org/projects/daisy-online-delivery/index.shtml

[2] Ingick i utredningen Nationellt digitalt distributionssystem: http://www.tpb.se/forskning_utveckling/avslutade_projekt/

[3] Av varianten ncc + full audio eller full text + full audio. Se http://www.daisy.org/z3986/specifications/daisy_202.html

Portalservern inte nödvändigtvis innehållsserver

De innehållsleverantörer som bidrar med innehåll till det nationella utbudet av anpassade medier behöver inte lagra sitt innehåll på en gemensam server. Tvärtom är det en fördel om den samordnande portalen endast innehåller pekare till innehållet som finns lagrat hos olika leverantörer. Dessa pekare distribueras till användarens mottagare vars programvara antingen laddar ned eller spelar upp innehåll strömmande från den adress som portalen pekar på. Det är fullt tänkbart att endast en enda portalserver behövs för att hantera alla användare av taltidningar och talböcker med IP-mottagare/spelare i Sverige. Portalservern belastas inte av extrema bandbreddskrav eftersom själva innehållet som ska strömmas eller laddas ned över internet kan ligga på olika servrar som tillhör olika innehållsleverantörer.

Slutsats

Slutsatserna när det gäller att erbjuda internetbaserade tjänster till den IT-ovana delen av målgruppen är:

Det är en fördel om en organisation har ett nationellt samordningsansvar för att se till att tjänsteutbudet kan tillgodogöras med utgångspunkt från de speciella förutsättningar och behov som den äldre IT-ovana delen av målgruppen personer med läshinder har.

Den centrala portalen kan/behöver drivas centralt, men kan även användas av lokala administrativa instanser som kommunbibliotek eller taltidningar.

Tekniken som behövs är enkla IP-baserade mottagare/spelare som kopplas mot en central server som i sin tur pekar mot olika innehåll som produceras av olika aktörer (tidningar och böcker).

Troligen behöver en gemensam help desk finnas till hands för att stödja verksamheten med support m.m.

4.2.3 Förutsättningar för internetbaserade tjänster till IT-vana personer

TPB:s intervjuundersökning visar att cirka hälften av talbokslåntagarna och så gott som alla universitetsstudenter med läshinder använder datorer och internet i vardagen. Man kan anta att för de flesta inom denna del av målgruppen skulle det vara attraktivt att kunna använda webbaserade tjänster med talböcker och taltidningar. Förutsättningarna för internetbaserad distribution bland IT-vana personer skiljer sig åt på flera viktiga punkter från förutsättningarna hos IT-ovana personer.

IT-självgående

Många inom den IT-vana delen av målgruppen kan kompensera för sitt funktionshinder när de använder IT genom att använda anpassningsteknik – skärmläsare, talsyntes, förstoring och punktskriftsdisplay. Dessa hjälpmedel ger främst tillgång till den elektroniska texten i digitala dokument – medan information i bilder fortfarande är svårare att anpassa utan mänskliga tillägg av bildbeskrivningar som text eller ljud. För att en tjänst ska fungera bra för personer med läshinder krävs oftast även att grundläggande tekniska standarder för webben används och uppfylls av den som publicerar informationen, såsom XHTML, WAI-riktlinjerna m.m.

Något som också kännetecknar den IT-vana delen av målgruppen är användarens förmåga att själv kunna välja, skaffa och lära sig använda uppspelningsutrustning. Många använder olika sorters utrustning i olika situationer men vanligt är att man har dator, mp3-spelare, mobiltelefon och eventuellt DAISY-spelare. Förmågan att använda vanlig konsumentelektronik (med eller utan anpassningar) är större än hos IT-ovana personer vilket i många fall kan innebära att behovet är mindre av att samhället tillhandahåller specialutrustning som hårdvaru-DAISY-spelare eller Adela till denna del av målgruppen.

Förmåga till självbetjäning

En viktig egenskap hos den IT-vana delen av målgruppen är användarens förmåga att via en tjänsteleverantörs webbplats själv hantera sitt eget användarkonto, söka information, ladda ned filer och hantera dessa lokalt (t.ex. överföra till bärbar spelare). Här finns en av huvudnycklarna till hur man kan effektivisera verksamheten med taltidningar och talböcker på sikt. Bland annat innebär det att tjänsteleverantören i många fall aldrig behöver ha direktkontakt med användaren som klarar sig på egen hand med hjälp av webbplatsens funktioner. Detta gäller både kostnadsfria tjänster och betaltjänster.

Vilka krav/behov har den IT-ovana delen av målgruppen på en framtida tjänstemodell för talböcker och taltidningar?

Det är naturligtvis mycket svårt att svara på vilka krav som finns hos den IT-vana delen av målgruppen och alla svar blir generaliseringar. Bedömningen är dock att denna del av målgruppen i princip klarar av att använda samma typ av tjänstemodell som har blivit dominerande i samhället i övrigt, det vill säga, innehållsleverantören konkurrerar med andra innehållsleverantörer och publicerar informationen på en webbplats – användaren besöker webbplatsen och skaffar den information han eller hon vill ha på egen hand. En tjänstemodell för IT-vana personer kan alltså schematiskt beskrivas så här:

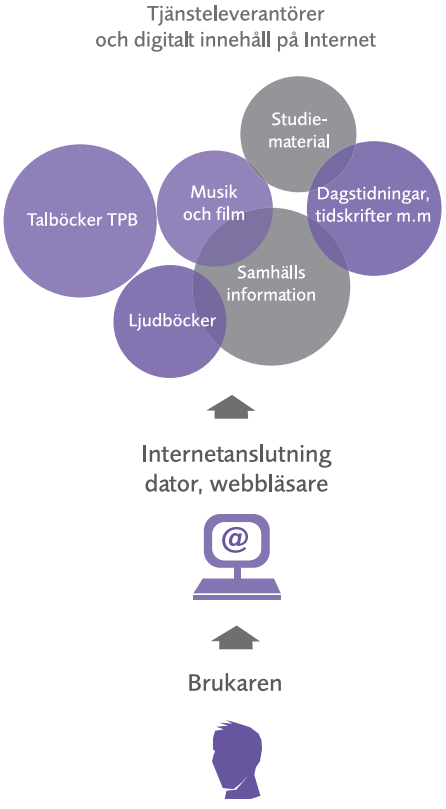

Den IT-vana delen av målgruppen har alltså mindre behov än IT-ovana av:

Vattentäta ”A till Ö-lösningar” i distributionen som t.ex. radiosändning+Adela, Boken kommer+DAISY-spelare
Kraftfull personlig support från tjänsteleverantören via t.ex. telefon eller hembesök i samband med installation

En viktig poäng med ovanstående modell är att i princip kan tjänsteleverantörerna helt oberoende av varandra utveckla och tillhandahålla sina tjänster till användarna inom den IT-vana delen av målgruppen. Bland annat därför att stora delar av det administrativa arbetet är utlagt på användarna själva.

Ovanstående princip fungerar i viss mån redan i praktiken för anpassade medier – flera länstaltidningar har sina taltidningar på webben, TPB har *TPB-katalogen,* och några dagstidningar har börjat erbjuda taltidningsprenumeranter att ladda ned tidningen. Detta är viktigt i och med att det redan på kort sikt gör det möjligt att nå stora delar av målgruppen, dvs. de som har teknik och förmåga att själva ta till sig informationen om den bara är tillänglig på internetplattformar.

Slutsatsen är alltså att behovet av en central samordning av webbaserade tjänster till den IT-vana delen av målgruppen är mer tveksamt. Visserligen skulle många användare säkert uppskatta att hitta informationen samlad på en webbplats men det är inte en lika avgörande fråga som för den IT-ovana delen av målgruppen.

4.2.4 Sammanfattning av förutsättningarna hos målgruppen

De skillnader i förutsättningar för internetbaserad distribution och webbaserade tjänster som finns mellan de två (grovt indelade) delarna av målgruppen IT-vana och IT-ovana kan sammanfattas så här:

IT-ovana gruppen	IT-vana gruppen
Användarna saknar i dagsläget dator och eget internetabonnemang.	Användarna använder webbaserade tjänster i vardagen och har tillgång till både dator och internetabonnemang.
Användarna behöver en lättanvänd (oftast specialanpassad) IP-mottagare/ spelare – en vanlig dator eller mobiltelefon är för komplicerad för många.	Användarna kan använda vanlig (egen) dator eller mobiltelefon som ger större valfrihet och kraftfullare funktioner.
Användarna behöver automatik och enkelhet - de internetbaserade tjänsterna behöver samlas ihop på något sätt, eventuellt i någon form av portallösning.	Användarna klarar av att själv använda olika webbaserade tjänster från olika leverantörer – leverantörerna kan agera mer eller mindre oberoende av varandra.
Användarna behöver kunna vända sig till en instans som har helhetssyn och kan ge support kring flera aspekter av tjänsterna: mottagare, uppkoppling, administration av användarkonto m.m	Användarna kan betjäna sig själva via webben • logga in • administrera eget användarkontot • söka information • ladda ned och hantera filer själv • installera programvara själv

4.2.4 Tjänsteleverantörerenas förutsättningar för internetbaserad distribution

Detta avsnitt beskriver framförallt de tekniska förutsättningarna hos tre grupper av tjänsteleverantörer för att hantera internetbaserad distribution:

- ”Talboksleverantörerna” – TPB och biblioteken
- ”Dagstidningsleverantörerna” – TTN, dagstidningarna och dagstidningarnas underleverantörer
- Länstaltidningarna

”Talboksleverantörerna” – TPB och biblioteken

TPB etablerade under åren 2002-2005 en webbaserad tjänst främst riktad till bibliotek kallad *TPB-katalogen* som innebär möjlighet att söka och ladda ned talböcker i DAISY-format ur det nationella talboksbeståndet. I september 2008 var det cirka 600 bibliotek som använde nedladdningstjänsten i TPB-katalogen. Prognosen för antalet nedladdningar 2008 är att med god marginal överskrida 100 000 nedladdningar. Framgångarna med denna tjänst har lett fram till bedömningen att TPB kommer att kunna avsluta den fysiska distributionen av talböcker från TPB till biblioteken under 2009.

Tjänsterna i TPB-katalogen har i olika försöksprojekt testats direkt mot låntagarna. Bland annat har en tjänst utvärderats som innebär möjlighet att lyssna direkt på talböckerna strömmande med ett speciellt läsprogram, Netplextalk. Försöken har lett fram till att TPB nu inlett lanseringen av TPB-katalogen-tjänsterna till slutanvändarna - talbokslåntagare på Sveriges bibliotek. I inledningsskedet riktas lanseringen mot användargruppen universitetsstudenter. Marknadsföring av tjänsterna, information och help desk mot slutanvändarna är planerat att genomföras i samarbete mellan TPB och de lokala biblioteken.

En målsättning för TPB är att under 2010 passera 15 000-gränsen för antalet låntagare som använder tjänsterna i TPB-katalogen. Om detta mål uppnås bedöms antalet fysiska lån av talböcker nationellt som går via post kunna minskas med tiotals procent. Man ska dock komma ihåg att inom målgruppen finns fortfarande över 20 000 individer som i dag saknar dator och internet och som en stor del av postdistributionen riktas till. Den fysiska distributionen av talböcker från bibliotek till låntagare kommer därför troligen att leva ett bra tag till.

TPB:s strategi är att berika tjänsteutbudet i TPB-katalogen genom att skapa möjligheter till åtkomst till annat innehåll än anpassad litteratur. Exempel på annat innehåll är taltidningar, inlästa tidskrifter, ljudböcker, myndighetsinformation m.m. En sådan integration av andra utbud kan ske på olika sätt och med olika djupa samarbeten mellan TPB och andra aktörer. I enklaste fallet kan det röra sig om att länka till andra webbplatser. I det mer komplicerade fallet handlar det om att införliva innehåll från andra aktörer i själva TPB-utbudet eller tvärtom – att införliva TPB:s innehåll i andra leverantörers tjänster.

Taltidningarna – TTN, dagstidningarna och dagstidningarnas underleverantörer

De dagstidningar som idag erbjuds som taltidningar distribueras faktiskt redan delvis via internet. De mänskligt inlästa radiotidningarna (ca 8000 prenumeranter) distribueras av dagstidningarna som ljudfiler via internet till Teracom för radiosändning. Ofta anlitas underleverantörer för att sköta detta. RATS-tidningarna (ca 800 prenumeranter) distribueras i textformat via nternet av företaget Textalk direkt till prenumeranterna. Mottagarna/spelarna som används för radiotidningar och RATS-tidningar tillhandahålls av Taltidningsnämnden till prenumeranterna.

Förutsättningarna för dagstidningsföretagen att distribuera taltidningar via sina egna webbplatser genom att ge prenumeranterna login och lösenord till tjänsten bedöms vara god, men inte tillräcklig som åtgärd för att uppfylla behovet hos den till stora delar äldre IT-ovana grupp som taltidningsprenumeranterna utgör.

Det krav hos användarna på automatik och enkelhet som beskrivs i avsnitt 4.2.2 pekar mot att en portalbaserad lösning som kopplas mot enkla IP-mottagare/spelare behöver etableras. Bedömningen är att en sådan lösning kräver en nationell samordning för att kunna bli kostnadseffektiv och kvalitativ. Samordningsbehovet är särskilt påtagligt om slutanvändaren även ska kunna få ta del av andra utbud än dagstidningar med hjälp av IP-mottagaren/distributionssystemet – som t.ex. talböcker.

Behov av en nationell samordning av distributionen kan liknas lite vid rådande situation med Teracom som samlingspunkt för att hantera radiodistributionen till Adela-mottagare åt dagstidningarna. Dagstidningsföretagen kanske inte gemensamt kan bära ansvaret för att skapa ett nationellt distributionssystem – ett sådant behöver tillhandahållas från annat håll.

Länstaltidningarna

Taltidningar som produceras inom kommuner och landsting (här kallat länstaltidningar) ges i dag främst ut på kassett eller cd och distribueras via blindskriftsförsändelser (post) med ca en utgåva per vecka. Taltidningen som produceras är oftast en 90 min ljudupptagning med reportage och andra inslag producerade av reportrar med journalistbakgrund. Taltidningen är kostnadsfri för prenumeranten.

Flera av länstaltidningarna kompletterar i dag den fysiska utgivningen med att lägga upp taltidningen helt eller delvis som nedladdningsbara mp3-filer på taltidningens webbplats[1]. Några taltidningar har även lanserat en podcast-baserad tjänst, vilket innebär att prenumeranter med dator, internet och mp3-spelare automatiskt kan få taltidningen överförd till mp3-spelaren i samband med att den uppdateras på webbplatsen.

Målgruppen i fokus för länstaltidningarna är äldre synskadade, ofta IT-ovana personer – vars förutsättningar beskrivs i avsnitt 4.2.2. Bedömningen är att möjligheterna till övergång till internetbaserad distribution av länstaltidningarna kraftigt beror på hur det går med utvecklingen av den portalbaserade modell för internetbaserad distribution och internetbaserade mottagare/spelare som beskrivs i avsnitt 4.2.2. Det troliga är att länstaltidningarna kan ”åka med på samma tåg” som talböcker och dagstidningar när möjligheterna utvecklas. Man kan exempelvis tänka sig att kommunbibliotek och länstaltidningar kan samarbeta kring att administrera prenumerationer.

[1] Se exempelvis www.skanestaltidning.se.

4.3 Konsumtionsutrustning för internetdistribuerat material

Målgruppens tillgång till och förmåga att använda tekniska hjälpmedel för att konsumera anpassade medier är en nyckelfråga i diskussionen om hur framtidens konsumtions- och distributionsmodeller ska se ut för talböcker och taltidningar. Det har i tidigare avsnitt konstaterats att målgruppen personer med läshinder är heterogen och innefattar individer med stora olikheter sinsemellan vad det gäller IT-vana. TPB och TTN ser internetbaserad distribution och fokus på tillgängliggörande som en huvudfåra i framtida verksamhetsutveckling. En viktig aspekt är därför målgruppens förmåga att ta emot och konsumera information som distribueras via internet.

I rapporten *Nationell digitalt distributionssystem* bilaga 5 sammanställdes en förteckning över tekniska hjälpmedel för konsumtion av anpassade medier[1] . Denna förteckning täcker in både sådan utrustning som har kopplingar till existerande distributionsmodeller via post och radio (cd-baserade DAISY-spelare, Adela) och sådan utrustning som passar bra för konsumtion av material som distribueras via internet (datorer, IP-mottagare m.m.). Förteckningen visar att det finns en stor flora av produkter och tydliga grupper eller typer av konsumtionsutrustning på den svenska och internationella marknaden.

Vi har i denna rapport valt att fokusera på fyra kategorier av konsumtionsutrustning som är relevanta för internetbaserad distribution:

1. Datorer
2. Mobiltelefoner
3. Minneskortsbaserade spelare
4. Specialmottagare för personer med funktionshinder DAISY-spelare, Adela, m.fl

Det är viktigt att påpeka att ur ren teknisk synvinkel kan gränsdragningen mellan ovanstående kategorier verka otydlig. I strikt teknisk mening kan ordet datorer användas som samlingsbegrepp för samtliga fyra kategorier. Vi har dock valt att fokusera på användarens upplevelse av utrustningen snarare än den tekniska definitionen.

4.3.1 Datorer

Användarundersökningen som redovisats i kapitel 3 visar att närmare 50 procent av talbokslåntagarna och något färre av taltidningsprenumeranterna har tillgång till dator och internet.

Datorer kan fylla två viktiga funktioner i sammanhanget:

En uppkopplad dator är en del av distributionskedjan och kan exempelvis programmeras till att automatiskt hämta information när den uppdaterats på en webbsida, eller användas interaktivt genom att användaren med hjälp av datorn aktivt går in och hämtar information från internet. Man kan kalla denna funktion ”mottagare”. När informationen hämtats hem kan den överföras till andra digitala bärare som cd-skivor, minneskort eller till annan uppspelningsutrustning som mp3-spelare.

[1] http://www.tpb.se/filer/dokument/pdf/bilfounds.pdf

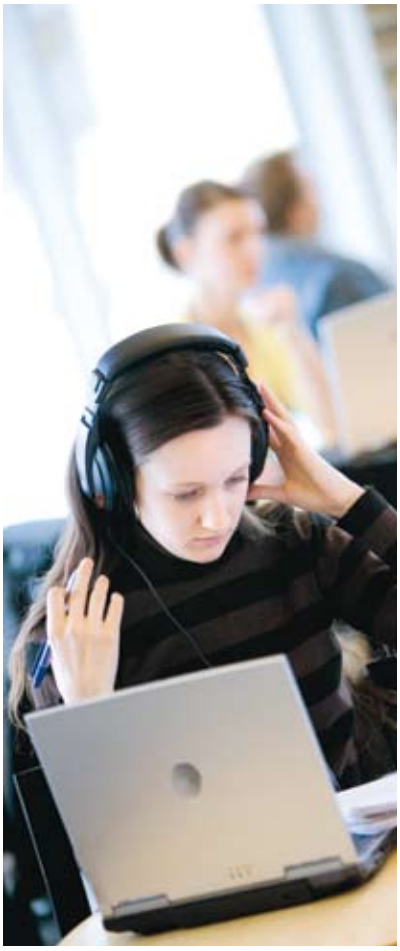

Fotograf: Tina Stafrén

En dator kan också fungera som "spelare", antingen genom att informationen spelas upp direkt över internet, så kallad strömmande uppspelning, eller genom att informationen först laddas ned och sparas på filsystemet i sin helhet för att sedan spelas upp lokalt.

Det finns flera kraftfulla läsprogram för DAISY-formatet på marknaden varav några är gratis för användaren, exempelvis AMIS [1]. De flesta läsprogram för DAISY-formatet stödjer endast läsning från det lokala filsystemet, men nya produkter för strömmande läsning av DAISY är på väg ut på marknaden bl.a. Netplextalk. En betaversion av detta program har utvärderats med framgång inom projekten *Strömmande läsning etapp 1 och 2* som genomfördes av TPB under 2005-2008 på uppdrag av Post- och telestyrelsen.

När det gäller uppspelning av mp3-filer och andra rena ljudformat finns det en rad standardverktyg både för PC och MAC som fungerar både för uppspelning strömmande och från lokala filsystemet. Programvaror som Windows media player, Flash och Realplayer är också insticksprogram till webbläsare vilket ytterligare förenklar användandet.

En vanlig Windows-dator som är uppkopplad på internet innebär komplexitet och kräver en IT-van användare för att fungera som läsverktyg.
Datorernas användargränssnitt kan anpassas för personer med läshinder genom speciella hjälpmedel som skärmläsarprogram, talsyntes, förstoring och punktskriftsdisplay.

[1] http://www.tpb.se/verksamhet/talbocker/amis/

Sammanfattning

För vana användare och särskilt för personer som läser för att studera eller liknande är datorn det mest kraftfulla läsverktyget. Användarundersökningen visar dock att endast en mycket liten del av de talboksanvändare som har dator använder denna för att läsa talböcker - 2 procent av talbokslåntagare på folkbibliotek, 50 procent av studenter med funktionshinder. En förklarande nackdel med datorn som spelare är bristen på flyttbarhet/bärbarhet. De flesta anser nog att det är naturligt att kunna läsa var man vill, både hemma och på resande fot. Man kan visserligen förse datorn med trådlösa lurar, men det löser inte problemet med att kunna läsa under resor. Bärbara datorer blir visserligen mindre, billigare och batterisnålare, men är ändå inte att betrakta som verkligt mobila.

4.3.2 Mobiltelefoner

Tillgången till mobiltelefoner bland befintliga användare är stor men betydligt lägre än bland övrig befolkning – ca tre fjärdedelar har tillgång.

Mobiltelefonen är inte en lika homogen teknisk plattform som PC- eller MAC-datorer. En mobiltelefon kan i dag vara allt från en litet bärbart kontor (mobil dator) – med sofistikerade programvaror och webbläsare till en mycket enkel telefoniinriktad enhet. De mer sofistikerade modellerna kan i dag anpassas för synskadade användare genom att förses med talsyntes och t.o.m. punktskriftsdisplay.

Som konsumtionsutrustning för anpassade medier kan även mobiltelefoner spela både rollen ”mottagare” och ”spelare”.

Mobiltelefoner är ju i princip ständigt uppkopplade mot internet genom GSM och/eller 3G-nät. Det är därför möjligt att överföra information via internet till mobiltelefonen antingen strömmande eller via nedladdning.

Strömmande uppspelning över mobilnätet används redan kommersiellt för ljudbaserad information, exempelvis i svenska företagets Storytels ljudbokstjänst [1]. Storytels koncept bygger på att användaren installerar en programvara på mobiltelefonen som laddas ned via MMS. Med programmet väljer man sedan bok och styr uppspelningen. Ljudet måste vara kodat i AMR [2] -formatet för att kunna strömmas över GSM-nätet. Tjänsten är i dagsläget inriktad på upplevelseläsning snarare än avancerade läsfunktioner för studenter eller liknande.

Textbaserad information är utrymmessnålt och kan laddas ned över GSM-nätet till en rimlig kostnad. Det är denna princip som används för RATS-taltidningar. Texten som laddas ned kan sedan spelas upp via mobiltelefonens talsyntes via ett speciellt läsprogram. Endast mer kraftfulla (dyrare) mobiltelefoner kan klara denna uppgift. Programvaran Textbook som används för RATS-tidningarna är i dagsläget endast anpassat för en viss mobiltelefonmodell, men kan modifieras/vidareutvecklas för att fungera på nya kommande modeller.

De flesta mobiltelefoner som säljs i dag har möjlighet till minneskort och mp3-spelarfunktion i telefonen. Detta innebär att mobiltelefonen även kan användas som mp3-spelare - man kopplar telefonen till datorn och överför ljudfiler till telefonen, därefter kan ljudet spelas upp i telefonens mp3-spelare. Det är även möjligt att ladda ned mp3-filer över mobiltelefonnätet, även om detta är kostsamt räknat per megabyte. Mp3-spelarprogrammen i telefonerna är oftast musikinriktade och har endast basala funktioner som start/stopp – föregående/nästa låt osv. Det finns DAISY-läsprogram [3] för mobiler för att läsa DAISY-filer från mobiltelefonens lokala filsystem, men än så länge är marknaden gles på detta område.

Det är inte otroligt att det i framtiden kommer att komma läsprogram för mobiltelefoner som inriktar sig mer mot multimedia och seende personer med läshinder, exempelvis för telefoner med stor skärm som Apple iPhone.

En nackdel med mobiltelefoner som spelare är de små knapparna, särskilt för personer med minskad rörlighet i fingrarna orsakad av reumatism och liknande. Detta är ett problem som kan lösas med tillbehör som Bluetooth-tangentbord, vilket dock givetvis försämrar mobiliteten.

Sammanfattning

Mobiltelefoner är ingen homogen teknisk plattform, men kan på flera olika sätt fungera som mottagare/läsare för många personer inom målgruppen. Det återstår dock en del teknisk utveckling innan de fungerar både som kraftfulla läsverktyg för facktexter och är tillräckligt enkla för att fungera för IT-ovana personer.

4.3.3 Minneskortsbaserade ljudspelare

Nästa kategori konsumtionsutrustning är bärbara spelare med minneskort (kallas även solid state). Användarundersökningen visar att 22 procent av talbokslåntagarna har tillgång till mp3-spelare. Ingen information har sammanställts om hur många minneskortsbaserad DAISY-spelare som sålts i Sverige.

Det finns i dag ett mycket stort utbud av bärbara mediaspelare i olika prisklasser där iPod är ett av de mer kända fabrikaten. Mp3-spelare är konstruerade för musiklyssning men kan användas för att navigera i talböcker och taltidningar om dessa är strukturerade så att varje avsnitt motsvaras av en separat ljudfil. Dock saknas i regel de funktioner som finns i DAISY-spelare: positionsminne i flera titlar som man läser parallellt, möjlighet att höja/sänka hastigheten, navigation på olika hierarkiska nivåer, sökfunktion mfl. Det är dock viktigt att konstatera att

[1] http://www.storytel.se
[2] http://en.wikipedia.org/wiki/AMR-WBplus
[3] http://www.codefactory.es

de senare exemplen på funktioner kanske framförallt är relevanta och viktiga för facktext, men mindre viktiga vid upplevelseinriktad läsning av skönlitteratur.

Det finns ett flertal företag som tillverkar små bärbara DAISY-spelare som har minneskort, de mest kända modellerna hittills är Humanwares *VictorReader Stream* och Bones *Milestone 311 Daisy*. Flera av de minneskortsbaserade DAISY-spelarna på marknaden har inbyggd talsyntes och kan spela upp flera olika format inklusive DAISY 2.02, textfiler och mp3-filer.

En minneskortsbaserad spelare med USB-anslutning eller löstagbart minneskort kan sägas utgöra en del av ett större koncept som även innefattar dator och nedladdning från internet. Exempelvis kan man ansluta mp3-spelaren till datorn och låta ett podcast-program ladda ned ljudfiler automatiskt till spelaren när de uppdateras på webben av tjänsteleverantören. På detta sätt kan spelaren utgöra sista länken i distributionskedjan. En sådan tjänst erbjuds exempelvis av länstaltidningarna i Västra götaland [2].

[2] http://www.illermagasin.se/poddradio/

En minneskortsbaserad DAISY-spelare är också mobil men inte lika billig. Dessa spelare kostar ca 4000 kr inklusive moms, men har å andra sidan långt mer sofistikerade funktioner.

Hur populära är då mp3-spelare som talboksspelare/taltidningsspelare i dagsläget? Frågan behöver undersökas ytterligare men den genomförda användarundersökningen visar på ett än så länge ganska lågt användande. Bland folkbibliotekens talbokslåntagare uppger 22 procent att de har tillgång till mp3-spelare, men endast 5 procent att de använder mp3-spelaren för att läsa talböcker. Bland universitetsstuderande personer med läshinder har 78 procent tillgång till mp3-spelare men endast 16 procent använder spelaren för att läsa talböcker.

Sammanfattning

Minneskortsbaserade spelare passar in i ett helhetskoncept bestående av dator, nedladdning och spelare. De stora fördelarna med mp3-spelare är mobiliteten och priset, men troligtvis är nackdelarna med bristande funktionalitet och eventuellt svårigheten att föra över filer från dator till spelare en stöttesten för många användare. Minneskortsbaserade DAISY-spelare uppfyller både kraven på mobilitet och sofistikerade läsfunktioner för facktext, men har ett betydligt högre pris än mp3-spelare.

4.3.4 Specialutrustning för personer med läshinder - DAISY-spelare, Adela, m.fl

En stor del av de befintliga användarna av talböcker och taltidningar har i dagsläget tillgång till specialutformad konsumtionsutrustning som svarar mot behoven hos framförallt synskadade IT-ovana personer. Ca 80 procent av talbokslåntagare har tillgång till DAISY-spelare (35 000 individer) och samtliga taltidningsprenumeranter har Adela eller RATS-mottagare (ca 8500 personer).

De kännetecknande egenskaperna hos DAISY-spelare är:

- Sofistikerade men lättanvända funktioner för läsning, även av material som kräver navigation som kokböcker, bibeln, dagstidningar m.m. Exempel på sådana funktioner:

Navigation på flera olika rubriknivåer
Sätta bokmärke
Positionsminne i flera titlar
Ändra uppspelningshastighet med bibehållen tonhöjd
Stora och få knappar med taktilt tydliga symboler
Röstbaserat gränssnitt – spelaren talar och bekräftar knapptryckningar med ljudprompter
Batteridrift
Sleep-timer

Adela-mottagarna har flera av ovanstående egenskaper, men inte alla. Av Adela-mottagarna är 2000 enheter förberedda för IP-distribution (har nätverksport) men mjukvaran kräver ytterligare utveckling för att stödja den internationella DAISY-standarden. Bland de DAISY-spelare som är ute på marknaden är de allra flesta cd-baserade.

Flera tillverkare av spelare/mottagare, bl.a. Plextor, har under flera år utvecklat prototyper för DAISY-spelare för internetbaserad distribution. Fokus för denna utveckling har varit att få fram en typ av mottagare/spelare som möjliggör distribution via internet utan att användaren behöver kunna använda en vanlig dator. Den mottagare/spelare som testades i projektet *Tidningen och boken kommer digitalt* [1] innebar att användaren efter att ha startat spelaren fick val presenterade för sig, ”du har 2 tidningar – välj tidning”, ”du har 4 böcker – välj bok”. Därefter kunde man starta och stoppa uppspelningen precis som med en vanlig DAISY-spelare.

Projektet *Tidningen och Boken kommer digitalt* visade att fördelarna var stora med strömmande läsning för målgruppen IT-ovana. Skälet verkar vara att strömmande läsning är enkelt att förstå, upplevelsen är att böckerna finns i spelaren när man slår på den. Man slipper ladda ned och hantera filer, vilket kan upplevas som abstrakt eller svårbegripligt.

[1] http://www.tpb.se/filer/dokument/pdf/bilfounds.pdf

Tekniken med internetbaserade mottagare av denna typ baseras till stora delar på serversidan, ur teknisk synvinkel är spelaren en ”terminal” mot servern. Det är därför en väsentlig fråga att server och spelare fungerar tillsammans, vilket kräver teknisk standardisering och en stor medvetenhet hos tjänsteleverantörerna om mottagarparken som tas i bruk. Denna omständighet beskrivs närmare i avsnitt 4.2.2.

Bedömningen är att det finns ett fortsatt stort behov hos målgruppen IT-ovana synskade av specialutvecklade hjälpmedel som DAISY-spelare. Exempelvis saknar 50 procent av talbokslåntagarna i dagsläget tillgång till dator. TPB och TTN kommer att samarbeta kring att möjliggöra en effektiv konkurrens på spelarmarknaden. Förutsättningarna för detta bedöms som goda, med flera multinationella aktörer som utvecklar produkter. TPB och TTN kommer att fortsätta utreda behovet av central upphandling av mottagare/spelare samt ha kontakter med hjälpmedelscentralerna i kommuner och landsting där stora delar av inköpen av mottagare/spelare för synskadade görs.

Sammanfattning

En stor del (storleksordningen 50 procent) av målgruppen för taltidningar och talböcker bedöms även fortsättningsvis ha behov av specialutvecklade lättanvända spelare/mottagare med funktionalitet liknande dagens DAISY-spelare/Adela. För att kunna internetansluta sådana spelare krävs en nära integration med tjänsteleverantörernas servrar vilket i sin tur kräver standardisering om man ska möjliggöra effektiv konkurrens på spelarmarknaden.

4.4 Andra aktörer

4.4.1 Inledning

Förutom TPB och TTN finns en lång rad andra offentliga aktörer, intresseorganisationer och kommersiella aktörer inom området anpassade medier. Dessutom finns intressanta försöksprojekt inom Sverige samt internationella exempel av intresse. Nedan berörs dessa mycket kort. Avsikten är inte att ge en fullständig förteckning men att peka ut några av de viktigare aktörerna och försöken.

Under arbetet med denna rapport har myndigheterna tagit kontakt med ett stort antal av de aktörer som beskrivs nedan för att få underlag och impulser. Det har skett dels genom direkta kontakter, dels i form av hearings och workshops.

I det fortsatta arbetet är TPB:s och TTN:s intention att upprätthålla ett brett kontaktnät i syfte att både få och ge information om utveckling, planer, behov och möjligheter inom området anpassade medier.

4.4.2 Offentliga aktörer

Hjälpmedelsinstitutet

Hjälpmedelsinstitutet är ett nationellt kunskapscentrum inom området hjälpmedel och tillgänglighet för människor med funktionsnedsättning. Hjälpmedelsinstitutet arbetar för full delaktighet och jämlikhet genom att medverka till bra och säkra hjälpmedel, en effektiv hjälpmedelsverksamhet och ett tillgängligt samhälle. Hjälpmedelsinstitutets huvudmän är staten och Sveriges Kommuner och Landsting.

Handisam

Handisam har regeringens uppdrag att verka samordnande och pådrivande i svensk handikappolitik. Handisam påskyndar utvecklingen mot ett samhälle där alla kan delta jämlikt oavsett funktions-förmåga.

Kommunikationsmyndigheten PTS

PTS har i uppdrag av regeringen att se till att viktiga tjänster inom områden som telefoni, internet och post finns tillgängliga för personer med funktionsnedsättning. PTS driver också försök för att förbättra och ta fram nya kommunikationstjänster för personer med funktionsnedsättning.

Bibliotek

Biblioteken är en viktig aktör inom talboksverksamheten. Biblioteken bistår och informerar personer med läshandikapp som vill låna talböcker och är den instans som lånar ut talböcker. Biblioteken är med sitt finförgrenade ”detaljistled” en mycket viktig aktör som har direktkontakter med talbokslåntagare samt med både befintliga och potentiella taltidningsprenumeranter.

4.4.3 Intresseorganisationer m.fl.

De Handikappades Riksförbund, DHR

Bildades 1923 och arbetar med att skapa opinion och påverka de politiska besluten i syfte att människor med rörelsehinder ska ha likvärdiga förutsättningar som andra att leva och fungera i vårt svenska samhälle. DHR:s handikappolitiska påverkansarbete är partipolitiskt obundet . Förbundet har cirka 19 000 medlemmar.

http://www.dhr.se/

Synskadades Riksförbund, SRF

Organisationen bildades 1889 under namnet De Blindas Förening och ombildades 1976 till SRF. SRF är en partipolitiskt och religiöst obunden intresseorganisation av synskadade, både blinda och synsvaga. Syftet med SRF är att hävda synskadades rätt till delaktighet och jämlikhet på alla områden samt skapa social gemenskap för ömsesidigt stöd. Förbundet har drygt 15 000 medlemmar.

www.srfriks.org

Dyslexiförbundet Funktionshindrade Med Läs- och Skrivsvårigheter, Dyslexiförbundet FMLS

Förbundet bildades 1979 och har till ändamål att stödja personer med funktionsnedsättningen läs- och skrivsvårigheter/dyslexi samt att tillvarata och bevaka deras intressen. Förbundet har vidare till uppgift att sprida information om, verka för ökad kunskap om och förståelse för funktionshindren läs- och skrivsvårigheter/dyslexi och matematiksvårigheter/dyskalkyli - både bland sina medlemmar och ute i samhället. Förbundet skall för sina medlemmar skapa social gemenskap, ge råd och stöd samt verka intressepolitiskt. Förbundet har drygt 6 000 medlemmar.

www.fmls.nu

Svenska Dyslexiföreningen

Föreningen bildades 1989. Medlemmarna är i första hand personer som arbetar med barn eller vuxna som har grava läs- och skrivsvårigheter, till exempel lärare, specialpedagoger, logopeder, läkare och psykologer, men föreningen är öppen för alla. Föreningen arbetar för att sprida kunskap och skapa medvetenhet om dyslexi/läs- och skrivsvårigheter, omsätta aktuell forskning i pedagogisk verksamhet samt på olika sätt tillvarata läs- och skrivhandikappades intressen. Föreningen har drygt 2 200 medlemmar.

http://www.dyslexiforeningen.se/

Hörselskadades Riksförbund, HRF

Föregångaren till HRF bildades 1921. Förbundet är Sveriges största organisation för hörselskadade – en rikstäckande, partipolitiskt och religiöst obunden intresseorganisation. Målet för förbundet är ett samhälle där landets en miljon hörselskadade respekteras som individer och får stöd efter behov. Ett samhälle där alla hörselskadade kan vara fullt delaktiga i arbetsliv, studier, kultur, politik med mera – på sina villkor. Förbundet har 35 000 medlemmar.

http://www.hrf.se/

Föreningen för barn, unga och vuxna med utvecklingsstörning, FUB

Den första föreningen bildades 1952, riksförbundet 1956. FUB är en intresseorganisation som arbetar för att barn, ungdomar och vuxna med utvecklingsstörning ska kunna leva ett gott liv. FUB bevakar intressen hos personer med utvecklingsstörning i kommuner, landsting, riksdag och myndigheter inom olika samhällsområden. Föreningen har drygt 28 000 medlemmar.

http://www.fub.se/

Svenska DAISY-konsortiet

Bildades 2003. Konsortiet sprider kunskap om tillgängliga medier och DAISY bland annat genom kostnadsfria utbildningar i DAISY-teknik för medlemmar. Svenska DAISY-konsortiet är medlem i det internationella DAISY-konsortiet, som består av blindbibliotek och institutioner runt om i världen vilka tillsammans leder en världsomspännande övergång från analoga till digitala talböcker. Medlemmar i konsortiet är intresseorganisationer, statliga myndigheter, statliga stiftelser, institut, taltidningar, universitets- och högskolebibliotek och region- & länsbibliotek.

http://www.daisy.tpb.se/

The DAISY Consortium

Konsortiet bildades 1996 av talboksbibliotek runt om i världen. Konsortiets medlemmar förespråkar aktivt DAISY-standarden för digitala talböcker eftersom den förväntas revolutionera läsupplevelsen för personer med läshinder.
Konsortiets vision är att all publicerad information ska vara tillgänglig också för personer med läshinder samtidigt och till samma kostnader som tryckt information. Informationen ska erbjudas i ett tillgängligt funktionsrikt och navigerbart format. Konsortiet utvecklar och stödjer internationella standarder och teknologier för detta ändamål.

www.daisy.org

4.4.4 Kommersiella aktörer

Det finns ett förhållandevis stort antal kommersiella aktörer inom området. Några av dem arbetar särskilt med tillgängliga medier och anpassad utrustning medan andra har andra övergripande affärsidéer utan direkt inriktning mot personer med läshinder men vars verksamhet ändå kan betjäna den gruppen.

Nedan presenteras några av dessa aktörer. Syftet med sammanställningen är att visa exempel, inte att utgöra en komplett förteckning av samtliga kända aktörer. TPB och TTN är intresserade av en fortsatt bred dialog med alla kommersiella aktörer som kan erbjuda intressanta lösningar för att tillgängliggöra text för läshindrade.

Taltidningsaktörer

Runt taltidningsverksamheten finns en hel grupp av kommersiella aktörer som på olika sätt är länkar i kedjan från produktion av taltidningar, via distribution och fram till konsumtionen av taltidningen. Darub AB (www.darub.se) tillhandhåller studioutrustning till ett stort antal dagstidningar vid inspelning av taltidningar. Darub Produktion AB, som ägs av IRIS Inter Media, producerar även taltidningar på uppdrag av ett antal dagstidningar.

Textalk AB (www.textalk.se) arbetar med tre affärsområden: systemutveckling, produkter inom e-handel, enkäter, publiceringsverktyg samt Textalk för synskadade. Inom detta affärsområde arbetar Textalk med programvara för att tillgängliggöra tidningar, tidskrifter, böcker, Text-TV, e-post och andra datorbaserade texter för läshindrade. Textalk är en nyckelaktör för TTN vad gäller taltidningar distribuerade som text till mobiltelefon och upplästa med lokal talsyntes, s.k. RATS-tidningar.

Teracom AB (www.teracom.se) är en rikstäckande medieoperatör med ansvar för det svenska rundradionätet. Teracom sköter distributionen av radiotaltidningar över FM-nätet nattetid. Teracom träffar avtal med de tidningar som erbjuder sin taltidning som radiotaltidning och samverkar på det sättet direkt med tidningen i distributionsarbetet. Radiotaltidningarna sänds regionalt, dvs. inom sitt ordinarie täckningsområde.

Microbit AB (www.microbit.se) utvecklar och producerar på TTN:s uppdrag den utrustning som taltidningsabonnenten behöver för att kunna ta emot och lyssna på radiodistribuerade taltidningar, den s.k. Adela.

Aktörer med bred målgrupp – distribution av litteratur/information som ljud

Storytel (www.storytel.se) är ett företag som erbjuder ljudböcker strömmande över mobiltelefonen till ett fast pris per vecka eller per månad. Tjänsten är riktad till en bred allmänhet. TPB har tillsammans med Storytel bedrivit försöksverksamhet där talbokslåntagare erbjuds access till talböcker enligt samma tekniska lösningar. Försöken är planerade att fortsätta och kan komma att leda fram till en permanent tjänst för läshindrade.

Audiotome (www.audiotome.se) erbjuder lösningar inom talat ljud – ljudguider, inläsning, distribution och produktion är några av affärsområdena. Företaget erbjuder kompletta lösningar för hela flödet från skriven text till att konsumenten har en ljudfil i sin dator, mobiltelefon, iPod eller mp3-spelare. Företagets vision är att vara en världsledande leverantör av enkla lösningar för distribution och konsumtion av ljudburen information. Audiotome deltar under 2008 i försöksverksamhet riktad mot personer med läshinder (se nedan).

Aktörer inom området anpassad konsumtionsutrustning

DAISY-standarden har gjort det möjligt för företag att tillverka konsumtionsutrustning som är användbar globalt vilket ger en global marknad. Det finns ett stort antal tillverkare. Två av de ledande är Plextalk (www.plextalk.com) från Japan och Humanware (www.humanware.com) från Kanada. Dessa båda företag tillsammans med ett stort antal andra utvecklar DAISY-spelare och kommer ständigt med nya modeller med nya funktioner. Just nu är intresset stort kring modeller som kan anslutas till internet och förses med innehåll den vägen.

4.4.5 För området relevanta försöksprojekt inom landet

Tidningen och boken kommer digitalt

Detta pilotförsök genomfördes i samarbete mellan TPB, Lunds Stadsbibliotek, Skånes Taltidning och Darub Radiotidningar. Projektet utvecklade en prototypmodell för internetbaserad distribution av talböcker och taltidningar i DAISY-format till äldre IT-ovana personer med läshinder genom att använda en webbportal och enkel internetbaserad DAISY-spelare från japanska Plextor Co. Försöket ingick i *Nationellt digitalt distributionssystem* som genomfördes i samråd med Post- och telestyrelsen.

http://www.tpb.se/filer/dokument/pdf/rappfounds0804.pdf

Strömmande läsning via mobiltelefon – Storytel

Strömmande läsning av talböcker över internet innebär att användaren via sin bredbandsuppkoppling direkt kan lyssna på boken utan att behöva gå till det lokala biblioteket för att ta hem intalad litteratur. TPB bedriver på regeringens uppdrag försöksverksamhet inom området i samarbete med PTS som också finansierar försöken. Försöken riktas mot läshindrade inom grund- och högskolor. Det finns så här långt flera positiva erfarenheter. Försöken fortsätter till våren 2009 då TPB återrapporterar resultat och förslag till regeringen.

Inom ramen för försöken med strömmande läsning har TPB startat försöksverksamhet tillsammans med företaget Storytel som erbjuder strömmande läsning av ljudböcker via mobiltelefonen som en kommersiell tjänst riktad till allmänheten (se ovan). Försöksverksamheten innebär att ett begränsat urval talböcker görs tillgängliga för läshindrade med strömmande läsning.

Storytel tillhandahåller i samarbete med bokförlag och mobiltelefonoperatörer en tjänst som bygger på att kunden installerar en programvara i sin mobiltelefon som ger tillgång till ljudböcker som man kan läsa strömmande. Betalning sker via telefonräkningen. TPB och Storytel har tillsammans inom ramen för projektet *Strömmande läsninge etapp 2* testat möjligheterna att distribuera talböcker från TPB via Storytels tjänst.

http://www.tpb.se/forskning_utveckling/avslutade_projekt/

Sofia-projektet

Detta projekt är en fortsättning på projektet Audio4All som genomfördes av St. Anna-stiftelsen och Audio2Me på uppdrag av PTS. Det slutliga målet med projektet, som genomförs i Karlskrona, är att genomföra en övergång till digital distribution av BLT:s och SydÖstrans radiotaltidningar, och därmed upphöra med sändning via FM-nätet. Den tekniska lösning som projektet baserar försöket på är IP-försedda Adela-mottagare. Projektet genomförs i ett samarbete mellan Audio2Me, taltidningar, IP-leverantörer och Karlskrona Kommun. Frågan om ett eventuellt byte av distributionsform för BLT och SydÖstran förutsätter ett beslut av TTN. Något förslag i den riktningen har ännu inte lämnats till TTN.

4.4.6 Internationella exempel

Pratsam/PuhElias

Finskt försöksprojekt som utvecklat internetbaserad distribution av inlästa taltidningar samt den internetbaserade DAISY-spelaren PratSam. Systemet är hittills utgivit till 300 taltidningsprenumeranter i Österbotten.

www.pratsam.org

Vision Australia

Australiensisk organisation som tillhandahåller biblioteks- och taltidningstjänster till personer med läshinder i Australien. VA har under flera år utvecklat och lanserat digitala tjänster till sina brukare som kan nås antingen via knapptelefon eller dator.

VA:s webbaserade tjänst *i-access Online* innebär möjlighet för medlemmarna att ladda ned bl.a. talböcker till minneskortsbaserade spelare. Deras tjänst *Today's news now* möjliggör för medlemma att lyssna på ett 60-tal dagstidningar via knapptelefon hemma.

http://www.visionaustralia.org

Dedicon

I Nederländerna ansvarar den icke-vinstdrivande organisationen Dedicon med hjälp av offentliga anslag för utveckling och produktion av tillgänglig information för människor med läshinder., t.ex. dagstidningar, veckomagasin, böcker, studiematerial m.m. Dedicon producerar f.n. mer än 300 tidningstitlar på cd (DAISY-formatet) och 1 200 talbokstitlar per år. Dedicon har också en webbportal för människor med läshinder för digital distribution av dagstidningar, magasin, talböcker m.m. och där användare också kan kommunicera med varandra på nätet.

www.dedicon.nl

Taltidningar och taltidskrifter i Storbritannien

I Storbritannien finns en omfattande verksamhet med inlästa tidningar och tidskrifter som distribueras via olika kanaler, främst på kassettband via post till betalande prenumeranter. I dagsläget prenumererar cirka 7000 personer på dagstidningar. En sammanhållande paraplyorganisation är Talking News Federation.

Slutsatser och förslag

5

5.1 Inledning

I detta kapitel presenterar TTN och TPB slutsatserna av det gemensamma utredningsarbetet samt lämnar förslag på framtida inriktning för en nära samverkan mellan de båda myndigheterna. De förslag som lämnas rör dock inte enbart samverkansfrågor utan handlar om principer och riktlinjer för en utveckling av taltidnings- och talboksverksamheterna i syfte att öka tillgänglighet och valfrihet för användare av talböcker och taltidningar samt att bedriva en mer effektiv verksamhet.

De principer och riktlinjer för framtidens taltidnings- och talboksverksamheter som lämnas här har sitt ursprung för TTN:s del i den utredningsrapport som TTN i dag lämnar till regeringen och för TPB:s del i den strategi som myndigheten beslutade om i juni 2008. För mer uttömmande resonemang om TTN:s förslag om framtida inriktning för taltidningsverksamheten i Sverige rekommenderas läsaren att ta del av TTN:s rapport till regeringen.

5.2 Övergripande skäl för förändring

De förändringar som TTN och TPB föreslår för den framtida taltidnings- och talboksverksamheten motiveras av en rad skäl. Liksom i regeringens uppdrag till myndigheterna ligger fokus i dessa skäl dels i möjligheten att öka valfrihet och tillgänglighet för användarna, dels i möjligheterna att bedriva en mer effektiv verksamhet med bättre användning av statliga medel. TTN:s och TPB:s utgångspunkt är att de resurser som kan frigöras genom effektivare verksamhet ska användas för satsningar på en utveckling av talboken och taltidningen i riktning mot ökad tillgänglighet. Det är också angeläget att i större utsträckning nå människor med dyslexi och läs- och skrivsvårigheter.

I tabellform presenteras några av de förväntade effekterna av de förslag som lämnas. Några är möjliga att nå redan på kort sikt medan andra kan realiseras först på längre sikt på grund av att vissa förändringar kommer att behöva genomföras under en period av flera år.

Nyttoeffekter för användare

- Tillgång till fler informationstjänster än i dag
- Möjlighet att använda en och samma valfria spelare för tidningar och böcker
- Ökad valfrihet kring:
  - Vilka tidningar och böcker man har tillgång till
  - Hur/var/när man läser (mobilitet)
- Tillgång till böcker snabbare och enklare än i dag
- Lyssna på tal av bättre kvalitet än nu (gäller syntetiskt tal)
- Tillgång till en större del av tidningarnas innehåll
- Tillgång till ytterligare funktioner vid läsning: navigation, bokstavering, sökbarhet, bokmärken m.m.
- Individanpassade val

Ekonomiska effekter

- Kostnaden för produktion minskar genom att:
  - användningen av talsyntes och andra automatiserade produktionsmetoder ökar
  - att prispress kan ske genom upphandling av produktion
- Kostnaderna för distribution av talböcker och taltidningar minskar genom att användandet ökar av infrastruktur bestående av Internet och Internetmottagare
- Kostnaderna för mottagare/spelare kan minska genom att:
  - en och samma valfria utrustning kan utnyttjas till olika delar av utbudet
  - utrustning kan upphandlas från en internationell konkurrensutsatt marknad

5.3 En nära samverkan etableras

TPB och TTN samverkar sedan hösten 2007 på flera områden. Myndigheterna avser nu etablera ett närmare samråd i alla viktigare frågor som rör:

- kontakter med representanter för målgruppen människor med olika former av läshinder och myndigheter och andra aktörer på området
- analys av olika gruppers förutsättningar och behov, t.ex. genom informationsinhämtning, målgruppsundersökningar.
- teknisk utveckling inom produktion, distribution och konsumtion av anpassad ljudbaserad information
- information och marknadsföring

Det samråd och den samverkan som kommer att ske mellan TPB och TTN kommer att ta sig olika former. Flera frågor kommer att avhandlas under löpande möten mellan myndigheterna på handläggarnivå, medan vissa frågor också kommer att hanteras genom avstämningar mellan myndigheternas chefer, t.ex. när det gäller kontakter med andra myndigheter och organisationer. Ett exempel på en formellt etablerad ordning för samverkan är att TTN är representerat i TPB:s nyinrättade råd som delvis utgör en ersättning för myndighetens styrelse som har upphört från och med år 2008.

TPB och TTN har i nedan beskrivna principer och riktlinjer för framtida samverkan utgått dels från målsättningen att öka tillgänglighet och valfrihet för enskilda när det gäller konsumtion av litteratur och dagstidningar, dels från målsättningen att öka effektiviteten i användningen av statliga medel för båda myndigheternas verksamhet. TPB och TTN kan som en utgångspunkt konstatera att förutsättningarna för såväl ökad tillgänglighet som ökad effektivitet i resursanvändningen är goda.

5.4 Gemensamt beslutade principer och riktlinjer för samverkan

TPB och TTN är medvetna om att de signaler som ges i denna rapport om den framtida inriktningen av verksamheterna har stor betydelse för såväl berörda målgrupper, vilka utgör en betydande del av befolkningen, som för dagstidningar, bokförlag och andra aktörer i dessa branscher. Avsikten har därför varit att lämna så tydliga besked som möjligt när det gäller principer för och inriktning på det kommande utvecklingsarbetet. Det är dock viktigt att konstatera att det kommer att krävas ytterligare utredningsarbete innan man slutligt kan säga hur och i vilken takt de förändringar som aviseras kommer att kunna genomföras. Det är därför också viktigt att klargöra att flera av förändringarna kommer att få genomslag först på sikt.

TPB och TTN ska gemensamt sträva efter att nå fler läsare av anpassad litteratur och dagstidningar, bl.a. genom gemensamt utnyttjande av befintliga kanaler för information och marknadsföring och genom särskilda samordnade satsningar för att nå målgrupper som i dag endast nås i begränsad utsträckning, exempelvis människor med dyslexi och läs- och skrivsvårigheter.

TPB och TTN ska se över befintliga system för produktion av talböcker och taltidningar i syfte att sådan produktion så långt som är möjligt ska ske i likartade former och med tekniska format som underlättar största möjliga spridning på olika tekniska plattformar. En målsättning är att valfriheten för människor att själva välja när och hur man tar del av litteratur och dagstidningar ska öka. TTN ska redan på kort sikt vidta åtgärder för att etablera den öppna DAISY-standarden som gemensamt utgångsformat vid produktion av taltidningar i syfte att uppnå samordningsmöjligheter mellan taltidningar och talböcker både när det gäller distribution och konsumtion.

TPB och TTN är överens om att påbörja en övergång från dagens distribution via post och radiosändningar till internetbaserad distribution av talböcker och taltidningar. Förutsättningarna för kommunikation mellan användare och tjänsteleverantörer, i syfte att få feedback, synpunkter på verksamheten m.m. ska studeras. En sådan övergång ska genomföras samordnat och så långt som är möjligt med gemensamma lösningar. TTN och TPB föreslår att en övergång ska vara fullt genomförd inom en period av 5 år.

För att kunna erbjuda taltidningar och talböcker via internet och övergå till en internetbaserad distribution behöver bl.a. frågor om serverlösningar, adressregister, support utredas i mer detalj. De lösningar som byggs upp kommer att behöva se olika ut för den del av målgruppen som själva har utrustning och kunskaper och för den del av målgruppen som är IT-ovan och har särskilt stora behov av stöd. Det är också viktigt att de lösningar som väljs är öppna i förhållande till omvärlden, t.ex. för olika tjänsteleverantörer.

TPB och TTN är överens om att på sikt utgå från ett gemensamt förhållningssätt när det gäller att huvuduppgiften för myndigheterna är att tillgängliggöra anpassad litteratur och anpassade dagstidningar. I linje med vad TTN föreslår i sin utredningsrapport till regeringen bör ansvaret för särskild utrustning för användare med störst behov, liksom i dag gäller för talboksverksamheten, på sikt åvila syncentraler på landstings- och kommunal nivå.

TTN föreslår i sin rapport till regeringen att en övergång ska ske på sikt till enbart talsyntesproduktion för taltidningar i syfte att ge alla läsare möjlighet att ta del av betydligt större del av tidningen. TTN och TPB ska studera förutsättningarna för samverkan och gemensamma lösningar också på området talsyntes i syfte att utveckla produktionsmetoder och talsyntesens kvalitet. Upphandlingsfrågor och förutsättningar för samarbete med aktörer i branschen ska studeras särskilt.

5.5 Redan vidtagna åtgärder

Både TTN och TPB har redan vidtagit ett antal åtgärder i verksamheten som syftar till att främja både digital produktion och distribution av taltidningar och talböcker. Exempel på sådant är TPB:s pågående digitalisering av talboksbeståndet som år 2009 leder till direktnedladdning av "vattenmärkta" talböcker via hembiblioteket till låntagare. Diskussioner förs också med förlagsbranschen om licensiering av ljudböcker i DAISY-format. Försöksprojekt med strömmande läsning har genomförts. TPB har också hemställt till regeringen om beslut angående digitala pliktleveranser av förlagsfiler motsvarande nyligen tagna beslut i Norge. TTN har uppmanat dagstidningar att lägga ut taltidningsmaterialet på sina hemsidor eller på annat sätt göra digitala filer tillgängliga för användare som kan ta del av dem. TTN har också gjort tilläggsbeställningar när det gäller produktion av radiotaltidningsspelare som fr.o.m. hösten 2007 är förberedda för kommunikation via internet. Totalt finns ca 2 000 sådana spelare ute hos användare.

5.6 Genomförande

TTN och TPB avser att etablera en gemensam arbetsgrupp för det förändringsarbete som kommer att bli nödvändigt för att utveckla taltidnings- och talboksverksamheterna i den riktning och enligt de principer som anges ovan.

TTN och TPB avser lämna en löpande rapportering om förändringsarbetet och återkomma till regeringen med de förslag som blir nödvändiga för att genomföra föreslagna principer. En mer omfattande utvärdering med avstämning bör genomföras efter förslagsvis två år.

TTN och TPB anser att detta förändringsarbete bör utgöra en startpunkt för en fortsatt nära dialog med aktörer i omvärlden som t.ex. representanter för funktionshindrade, dagstidningsföretag, andra företag i branschen och andra myndigheter.

5.7 Hemställan

1 TTN och TPB hemställer att myndigheterna gemensamt får i uppdrag att fortsätta arbeta i den riktning som föreslås i denna rapport och i TTN:s rapport till regeringen.

2 TTN och TPB hemställer att myndigheterna gemensamt får i uppdrag att fortsätta utreda de närmare formerna för att praktiskt genomföra det förändringsarbete som blir nödvändigt. För detta ändamål äskar TTN och TPB ytterligare resurser om 3 mkr per år under 2009-2011, med hänsyn taget till de resurser som myndigheterna tillför arbetet inom ramen för ordinarie anslag.